

Gojko Vuković

ODBOR ZA OBILJEŽAVANJE ŽIVOTNOG PUTA I DJELA
GOJKA VUKOVIĆA:

Slobodan Andrić, Safet Bijedić (predsjednik Odbora), Mehmed
Buljko, Nedim Džudža, Ilija Kožulj, Rudolf Kraljević, Hamica Kreso,
Damjan Mastilović, Habiba Masihović, Mirjana Perić, Blago
Planinić, Neđo Prljeta, Ivan Pušić, Ćiril Rajić, Meliha Sandžaktar,
Mladen Soldo

Sekretar Odbora: Paula Popovac

Mostar, novembra 1984.

Gojko Vuković

**»Sići u mase, to je naš
prvi zadatak i potreba...«**

Gojko Vuković

na Trećem kongresu KPJ u Beču, maja
1926. godine

Gojko Vuković

Početak jula umro je u Mostaru u 47. godini života drug Gojko Vuković, član CK naše partije. Radnička klasa Jugoslavije i Kompartija opet je izgubila jednog od prvih među prvima, najboljih među najboljima iz stare garde revolucionarnih boraca. Radni narod Bosne i Hercegovine izgubio je u drugu Gojku, posle Đure Đakovića, svoga najomiljenijeg i najpopularnijeg vođu i zastupnika.

Život druga Gojka, to je život borca, revolucionara, to je smanjena istorija radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini. Još kao mladi metalski radnik drug Gojko stupa u redove, a uskoro i na čelo, predratnog socijalističkog pokreta u Bosni i Hercegovini. Skupa sa Đurom Đakovićem, još pre rata vodi borbu protiv oportunizma i oportunističke politike socijalne demokratije. Osnivanje prvih partijskih i sindikalnih radničkih organizacija u Hercegovini — to je delo Gojka na čelu nekolicine tadašnjih drugova. Još pre rata i za vreme rata drug Gojko je proganjan, hapšen i osuđivan od strane crnožute monarhije zbog rada u radničkom pokretu i bio interniran u koncentracioni logor u Aradu.

Rusku revoluciju i ideje boljševizma drug Gojko prigrljava sa svojstvenim mu žarom i oduševljenjem. U lenjinizmu drug Gojko nalazi ono što je duge godine tražio u radničkom pokretu — nepatvoreni marksizam i rukovodstvo za revolucionarno delovanje. On deluje i celi svoj život daje za borbu, za revoluciju. Ni zatvor, ni robija, ni batine i mučenja, ni gladovanje porodice, žene i dece, ne kolebaju ga na tome putu. On stvara organizacije, on organizuje pokrete i štrajkove, on vodi demonstracije, on uči i odgaja mlade drugove za borce i vođe pokreta sa retkom ljubavlju, taktom i umešnošću, primenjujući marksizam — lenjinizam. On ima masu klasnih i političkih protivnika, oborenih, postuđenih, izviždanih na javnim skupštinama, ali ličnog neprijatelja Gojko nije imao. Radnik, seljak, sirotinja — o Gojku govori sa oduševljenjem i ponosom, klasni neprijatelji sa strahopoštovanjem. »On je fanatik sa živim idejama, nepokolebivim uverenjem, i poštovanja dostojnim

znanjem i energijom.« Tako o njemu reče jedan buržoaski političar i krvni neprijatelj komunizma 1925. godine. Reč »fanatik« u ustima klasnog neprijatelja jeste počast za revolucionara.

Gojko je borac za Partiju, borac za pravilnu političku liniju Partije. Iskorištavajući nacionalističku groznicu posle »oslobođenja« Bosne i Hercegovine buržoazija pokušava skrenuti radnički pokret u nacionalističke vode. Jovo Šmitran i »zvonaši« nikad ne dobiše ni kusastog pristaše među radnicima i seljacima u Hercegovini. Drugi pokušaj buržoazije, sa Jakšićima i centrumaštvom, nije bolje prošao. U Mostaru i čitavoj Hercegovini njihov barjaktar Tomanović odveo je za sobom ravno 2, slovom dve pristalice, k socijalnoj demokratiji. Antipartijska desna frakcija sa Simom Markovićem nikada, ni po najsitnijim greškama, nije mogla druga Gojka i njegovu organizaciju skrenuti s partijskog puta. I levi i desni dobivali su kratak odgovor: Mi smo za Partiju i za Kominternu. Kao dugogodišnji član Centralnog komiteta Partije, drug Gojko je okupio oko Partije u svome kraju čitavu radničku klasu i veliki deo seoske sirotinje. Hercegovački radnici su nepodeljeno za komunizam, za Kompartiju. To je u prvom redu delo druga Gojka na čelu partijske organizacije. Očuvati to nasleđe, na mesto Gojka istaći desetke i stotine novih boraca za Gojkovo delo, dalje voditi borbu koju je Gojko vodio i dovesti je do pobeđe — to je zadaća komunista, Gojkovih učenika i najlepši spomenik drugu Gojku.

Mi odbijamo sa gnušanjem klevete buržoaske štampe protiv Gojka revolucionara, da se tobože bio potpuno povukao iz političkog života. Izdržavši 5 godina robije, drug Gojko je tek izišao sa robije i odmah nastavio rad nelegalno i nevidljivo za klasnog neprijatelja. Pitajte, gospodo, onih preko 3000 ljudi sa njegova pogreba, pitajte i celi radni narod Hercegovine, je li se Gojko povukao i ostavio njihovu borbu!

Porodici druga Gojka naše toplo drugarsko saučešće.

Slava drugu Gojku! Napred u borbu pod njegovom zastavom!

CK KPJ

»Proleter«, organ Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije (sekcija Komunističke internacionale), august 1934. broj 6-7

GOJKO VUKOVIĆ

(skica za politički portret)

Govoriti o životnom putu i revolucionarnom djelu Gojka Vukovića, znači ujedno govoriti o rađanju i stasavanju radničkog pokreta u Mostaru i Hercegovini. Jer, Gojko je, od opredjeljivanja za radnički pokret u svojim mladim danima, pa sve do svoje tragične smrti 1934. godine, bio njegova duša i »spiritus movens«. Bio je neposredni organizator mnogih radničkih akcija, štrajkova i demonstracija, bio je prijatelj mnogih proletera i u svom rodnom gradu i u cijeloj zemlji, uvijek na strani radničke klase, uvijek borben, nepokolebljiv i ustrajan u borbi, nesalomljiv pred policijom, fanatično uvjeren u riječi koje je sam često izgovarao: »Mi ćemo pobijediti!«. Zajedno s Đurom Đakovićem, u vrijeme u kojem je djelovao, bio je najcjenjeniji i najpoštovaniji čovjek u širokim narodnim masama Mostara, Hercegovine i šire.

Bio je čovjek, prijatelj i revolucionar.

Svijetlio je svojim primjerom i nije ostajao sam. S njim i uz njega u Mostaru i Hercegovini stasavala je generacija revolucionara, komunista, koji su utisnuli trajan revolucionarni pečat ovoj regiji. Crveno sjeme koje je Gojko sa drugovima posijao nikada nije — i pored strašnih pogroma i tortura nenarodnih režima stare Jugoslavije — moglo biti satrveno. Borci revolucije su padali, ali je pokret jačao. Iz dana u dan! Nicali su nove snage, rađali se novi revolucionari.

Crveno sjeme revolucije sve se više širilo. Do konačne pobjede 1945. godine.

Za tu pobjedu, pored Gojka, živote su dali i njegova supruga Zlatka, kćerka Radojka i sinovi Mladen, Slobodan i Gojko (Radiša).

Iz te časne porodice slobodu, na žalost, niko nije dočeka. Pali su u borbi za nju.

Goša Vuković,
rođena Prnjat,
majka Gojka
Vukovića, koja je
vodila svu brigu
oko njegovog
podizanja i
odgoja.

Gojko Vuković je rođen 31. jula 1887. godine u Mostaru. Rano je ostao bez oca Vukana, tako da je brigu o porodici preuzela majka Goša, rođena Prnjat. Za život je zarađivala kao pralja, a to je značilo život u bijedi, tipičnoj za tadašnje hercegovačke uslove. Tu bijedu Gojko je osjetio već u ranom djetinjstvu. Ipak, završio je osnovnu školu, a zatim i limarski zanat u radionici Stjepana Vukojevića u Mostaru.

Bilo je to vrijeme Austro-Ugarske okupacije Bosne i Hercegovine, vrijeme rađanja kapitalizma i radničke klase na ovim prostorima, vrijeme prvobitne akumulacije kapitala, dakle i vrijeme bezdušne eksploatacije Bosne i Hercegovine i njenih radnih slojeva... Kolonijalna politika Austro-Ugarske pokazala je ovdje svoje pravo lice...

Međutim, ni novostvorena radnička klasa nije ostajala mirna. Prve akcije radnika u Mostaru javljaju se potkraj prošlog vijeka, tako da su 1888. mostarski grafičari, kao prvi u Bosni i Hercegovini, izvojevali tarifu.

Mostarsko radništvo priključuje se 1906. godine (tada je u Mostaru bilo više do 1.000 radnika) generalnom štrajku, godinu dana kasnije prvi put proslavlja 1. maj, 1908. otvara se Radnički dom sa veoma jasnim programom rada, a 7. maja 1909. oko 150 radnika donosi rezoluciju o usvajanju programa Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine, i praktično joj pristupa, da bi 28. i 29. juna iste godine i Mostarci učestvovali na Prvom kongresu socijal-demokratske stranke Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Na Trećem kongresu, 10. i 11. jula 1911. godine, konstatuje se da Stranka ima u Mostaru 112 članova, a godinu dana kasnije taj broj se penje na 134.

Februara 1910. ponovo snažno odjekuje glas radničkog Mostara. Nakon oktroisanog ustava, Austro-Ugarska je priređivala niz svečanosti, kako bi se to »dostojno« obilježilo.

Takva jedna svečanost bila je planirana i u Mostaru. Na to je mostarski proletarijat jedini u Bosni i Hercegovini odgovorio demonstracijama. Upravo kada su topovi sa obližnjih obronaka najavili početak svečanosti, ulicama grada zaorila se »Marseljeza«, a preko 600 radnika u dostojanstvenoj povorci klicali su »Živjela sloboda«, i »Dolje nedemokratski ustav!«. Došlo je do sukoba sa policijom koja je sabljama nemilosrdno nasrnula na goloruke radnike. Epilog: tri teško ranje-

na radnika i petorica osuđenih. Slične demonstracije — i masovne i krvave — organizovane su i 1912. nakon zavoda komesarijata u Hrvatskoj, kao izraz solidarnosti s demonstrantima u Hrvatskoj.

Sve su te godine u Mostaru bile prožete nizom štrajkova. Nadnice su bile bijedne, radni dan praktično neograničen, globljenje za sitne ili izmišljene prestupe bilo je stalna praksa, a građanska prava manje-više nisu postojala. I još jedna karakteristika: tada se počeo razvijati tradicionalan osjećaj solidarnosti, i to na najširem planu. Mostarski radnici 1909. godine prikupljaju znatne sume novca kao pomoć štrajkačima u Švedskoj, godinu dana kasnije novčanim priložima pomažu štrajkače u Sarajevu, a to isto čine i 1912. godine.

Organizovanom radničkom pokretu Vuković se priključuje u ranoj mladosti. Prema vlastitoj izjavi na sudu, radničkom pokretu pristupa još 1907. godine. Međutim, prvi pisani trag (do sada pronađen) o njegovoj aktivnosti datiran je s 10. decembrom 1909. godine, kada Podružnica kovinarskih radnika Mostara obavještava »slavni gradski kotarski ured u Mostaru« da je za predsjednika Podružnice izabran Gojko Vuković. Otada Gojko aktivno radi na stvaranju sindikalnih, a poslije

Delegati i gosti na Prvom kongresu Socijaldemokratske Bosne i Hercegovine u Sarajevu, 28 i 29. juna 1909. godine.

Obavijest
 Podružnice
 kovinarskih
 radnika u
 Mostaru, od 15.
 decembra 1909.
 godine da je
 izabran novi
 Odbor
 Podružnice na
 čelu sa Gojkom
 Vukovićem.

Slavnoj

Gradskoj Hotarskom uredu

Mostaru.

Uziv se stavlja na znanje st. grad.
 uredu, pošto su nekogi članovi od kovinarskog
 odbora otputovali, da su na sjednici održanoj
 10/m. 1909. izabrana sljedeća lica

Predsjednik Gojko Vuković 44 god. st. 23 god. st. neženjen
 Podpredsjednik Vaso Glišić 44 god. st. 23 god. st. "
 Tajnik Viktor Glišić
 Blagovnik Zvonko Kovačević
 Revizor Marko Lubić 24 god. st. neženjen
 Revizor Milan Antel
 Člbornik Antea Leinweber 20 god. st. 2. kat. neženjen
 Člbornik

Mostar 15/m. 1909.

16-12. 1909
 8564

231527

1909

15032

1909

prvog svjetskog rata i partijskih organizacija u Mostaru i Hercegovini. Hroničari tog vremena ne propuštaju da istaknu njegov značajan doprinos stvaranju prvih sindikalnih i socijaldemokratskih organizacija u Mostaru i Hercegovini.

Vrlo mlad, već zapinje za oko austrougarskim vlastima, biva hapšen i proganjan. Stoga jedno vrijeme provodi u »fremtu«: Austriji, Turskoj, Bugarskoj, Grčkoj... U Bugarskoj upoznaje Dimitrova i najvjerojatnije pod njegovim uticajem usvaja stavove lijevih krila socijaldemokratskih partija. Tom svom lijevom opredjeljenju ostaće vjeran do smrti.

Kada se definitivno vratio iz »fremta«, radnički pokret vidno napreduje: broj članova sindikata i stranke se povećava, organizacije se konsoliduju, lične razmirice otpadaju, sektaški stavovi se odbacuju, raste broj konkretnih akcija... Prvog maja 1913. godine Gojko je na čelu prvomajske povorke u Mostaru i predsjedava radničkom zboru, početkom 1914. učestvuje u raskrinkavanju korumpirane uprave Sreske bolesničke blagajne, a 1. maja iste godine glavni je referent na velikom radničkom mitingu, kada govori više od sata i po. Već 9. maja 1914. pokreće dvomjesečni štrajk limara i bravara u Mostaru, koji uprkos pokušajima vlasti da ga savladaju dovođenjem štrajkbrehera iz Sarajeva i njihovog okršaja s mostarskim radnicima, kada su tri mostarska radnika uhapšena i kažnjena, uspijeva i završava potpisivanjem jedinstvene tarife za metalske radnike cijelog Mostara.

Zanimljivo je da su tih godina, neposredno pred prvi svjetski rat, najoštrije kritike vodstvu Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine dolazile iz Mostara, a inspirator im je bio Gojko Vuković. Naime, on, jednostavno, ni tada ni kasnije, bolje rečeno nikad, nije mogao da podnese frakcijska trvenja. Stalno je tražio jedinstvo, što bolju organizovanost i što više lijevu orijentaciju. Bio je antifrakcionaš i po duši i po svom biću. Različite diobe u radničkom pokretu, kakvih je u prošlosti bilo više, uvijek je smatrao veoma štetnim i protiv njih se energično borio.

Dr Nikola Babić o tom periodu navodi:

»Kao što je u pitanju borbe protiv rata unutar Socijaldemokratske stranke, odnosno socijalističkog radničkog pokreta Bosne i Hercegovine, djelovala malobrojna opozicija, te is-

Učesnici proslave
Prvog maja u
Mostaru, 1912.
godine.

Vrstanje
duhanskog lista
na području
Čapljine.

te snage predstavljale su opoziciju i u pitanju borbe stranke za društveni preobražaj. U tom pitanju javljaju se u stranci dvije vrste opozicije — lijeva — revolucionarna i desna — nacionalno orijentisana. Ova prva, oko Đure Đakovića, Mitra Trifunovića, Đure Salaja, Gojka Vukovića, bila je malobrojna, nepovezana i u svojim zahtjevima za radikalnije metode borbe u svim društvenopolitičkim pitanjima nije nastupala jedinstveno, organizovano i javno. Ta opozicija se javlja već u 1910. godini, ali njeni protagonisti nisu »nikada istupili javno protiv Partije«, nego su, kako kaže Đuro Đaković »sve stvari rešavali unutar Partije i njene politike«. Oni nikada i ni za šta nisu »okrivljavali Partiju i njeno vođstvo« nego su »proletarijatu upirali prstom u prave krivce — kapitalizam i zavojevačku politiku austrijskog imperijalizma i soldateske«. Tako ova opozicija uoči prvog svjetskog rata i nije izrasla u ozbiljniju opozicionu snagu sa određenom platformom. To je bio samo začetak lijeve, revolucionarne orijentacije u radničkom pokretu.«*)

Za vrijeme prvog svjetskog rata radnički pokret u Bosni i Hercegovini zamire. Aktivnosti je manje, a vlasti uvode režim vojne uprave i opštu militarizaciju. Gojka hapse i interniraju u koncentracioni logor u Arad. U logoru ga mobilišu, stavljaju mu oznaku desetara i šalju na front.

Gojko je, međutim, znao suštinu tog imperijalističkog rata, znao je za čije interese gine hiljade proletera kao što je i on sam, i bilo mu je neshvatljivo da puca i ubija istog takvog proletera, bez obzira što je na drugoj strani barikade. Dočepavši se slobode nakon Arada, makar i na frontu, stalno je planirao kako da dezertira. To mu je i uspelo 1916. godine. Zbacio je K und K uniformu i zaobilaznim putevima se vratio u Mostar. Tu, iako u ilegalnim uslovima, jer je smatran za vojnog bjeGUNCA, nastavlja započeto djelo u radničkom pokretu. Već decembra 1917. sa još nekoliko dezertera zakupljuje jednu prostoriju i u njoj obnavlja Radnički dom.

»Tokom 1917. godine i u Mostaru je na inicijativu grupe članova uprave Glavnog radničkog saveza osnovan Fond za pomaganje siromašnih radničkih porodica. Sindikalni odbor, sastavljen od osam ljudi, rukovodio je tom akcijom. Nekoliko

*) »Rat, revolucija i jugoslovensko pitanje u politici Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine«, »Veselin Masleša«, Sarajevo, 1974, str. 147.

desetina porodica dobijalo je redovnu potporu. Pored dobrovoljnih priloga ovaj Fond se popunjavao i prihodima sa priredaba. U novootvorenom Radničkom domu već od januara 1918. godine održavani su gotovo svake sedmice koncerti u korist Fonda« — piše dr Nedim Šarac.*)

Oktobarska revolucija u Rusiji Gojka posebno oduševljava. Smatrao je da se time neki od njegovih ideala ostvaruju. Dr Nedim Šarac piše:

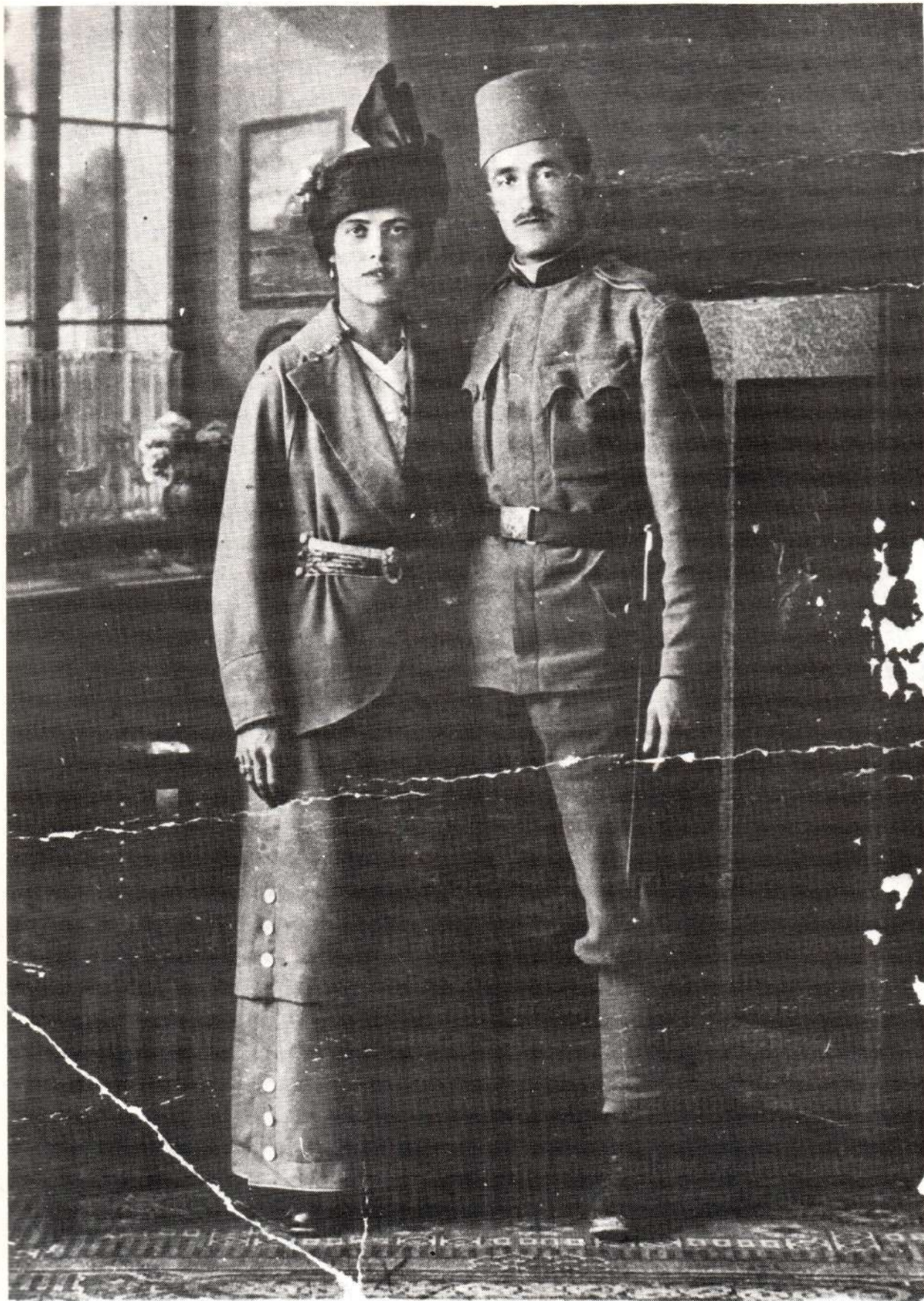
»Oktobarski događaji u Rusiji donijeli su i u Hercegovinu talas svježine i poleta. Oni su na Gojka posebno djelovali. Njegovom oduševljenju nije bilo kraja. Oktobar je potvrdio pravilnost revolucionarnih stavova koje je zastupao još prije rata, obogatio ga i inspirisao lenjinskim idejama. Gojko je tada, u stvari, sazrio kao revolucionar — komunista. Iako u stalnoj opasnosti da bude uhvaćen i izveden pred ratni sud kao vojni bjegunac, on sada djeluje s udvostručenom energijom, prenoseći na druge svoj revolucionarni žar svom snagom talenta jednog vatrenog tribuna i entuzijaste.«*)

Gojko zaista zdušno propagira ideje oktobra među mostarskim i hercegovačkim radnicima. Pomaže mu i Đuro Đaković koji dolazi na prvomajsku proslavu 1918. godine u Mostar i govori na skupštini u Radničkom domu. Revolucionarno raspoloženje sve se više širi Mostarom i Hercegovinom, kao i drugim krajevima Jugoslavije. Prosto kao da nešto vri. Đaković svojim govorom oduševljava mostarski proleterijat, pa skupština donosi veoma lijevo orijentisanu rezoluciju, čije rasturanje, međutim, vlasti zabranjuju. Kako istoričari nalaze, tada je nastao preokret u radničkom pokretu Mostara i Hercegovine — snažan zaokret ulijevo. A na tom lijevom krilu Gojko je veoma stamen, prosto za sobom vuče i druge. Zahvaljujući takvom radu, u Hercegovini nije bilo reformista, niti frakcijskih borbi.

Posljednje godine rata propaganda je vršena i među vojnicima stacioniranim u mostarskom garnizonu. I tu izbijaju nemiri, a viši austrougarski oficiri javljaju svojim pretpostavljenima da su izvjesne jedinice »apsolutno nesigurne« i »buntovnički raspoložene«. Bilježimo: 9. februara 1918. napadnuta

*) »Gojko Vuković«, »Sloboda«, Mostar, 27. jula 1959., str. 42.

*) Navedeno djelo, str. 42.

Gojko i supruga
Zlatka, 1913.
godine.

je jedna vojna patrola na koju je ispaljeno oko 30 metaka, kada je ubijen jedan a ranjena tri vojnika, a 10. februara izbijaju nemiri u kasarni garnizona. Te 1918. godine Vuković je izabran u Narodno vijeće grada Mostara, gdje su mu povjereni poslovi snabdijevanja grada.

Rat je završen. Stvorena je Kraljevina SHS. Gojko se za- pošljava kao limar u Željezničkoj sekciji u Mostaru. Ali, ne odustaje od svog revolucionarnog rada. A mostarsko radništvo vrlo brzo uviđa da između eksploatacije okupatora i domaćeg eksploatatora nema razlike. Plima nezadovoljstva i opravdanih radničkih zahtjeva od 1919. godine raste. Održavaju se protestni zborovi, radnici sve češće štrajkuju, povorke idu gradom »kličući socijalizmu«. Socijaldemokratska stranka — mada je radništvo ratom desetkovano — u februaru 1919. broji u Mostaru već 246, a klasni sindikati 615 članova. Već krajem 1919. u Mostaru je bilo 936 organizovanih radnika. Na radničkim mitinzima sve se češće pominju Lenjin i Bela Kun. Skupština mjesne Socijaldemokratske organizacije (oko 800 ljudi) donosi 2. februara 1919. rezoluciju protiv pokušaja jugoslovenske buržoazije da se direktno angažuje u međunarodnoj kontrarevoluciji. Gojko je i tu prvi.

Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine na Kongresu ujedinjenja pristupa u cjelini, sa 6.078 članova, novoosnovanoj Socijalističkoj radničkoj partiji Jugoslavije (komunista). Komunista u Mostaru ima 267. Formira se organizacija SKOJ-a kojom rukovodi Mladen Čonić. Mladi komunisti formiraju i sportski klub »Omladina«.

Osnovan je, kao partijska sekcija, i Mjesni sekretarijat žena socijal-komunista.

Kao predsjednik sindikalne podružnice, koja broji oko 300 radnika, Vuković odmah »pokazuje zube« novoj vlasti. Već 21. februara 1919. organizuje petosatni generalni štrajk radnika protiv nasilja vlasti, njihove podrške socijalpatriotima i neprovođenja obećanih socijalnih reformi. Pred oko 4.000 ljudi Gojko na mitingu oštro protestuje, a radnici usvajaju rezoluciju koja je telegrafski upućena zemaljskoj vladi u Sarajevu, a u kojoj, između ostalog, stoji:

»Svi željezničarski i poštanski radnici, sakupljeni na velikoj protestnoj skupštini održanoj 21. februara pod vedrim ne-

bom u Mostaru, protestujemo protiv nepravednog premještanja druga Ivana Krndelja i zahtijevamo da se njegovo premještanje bezodvlačno opozove. Skupština ujedno protestuje protiv najnovije naredbe Povjereništva za zemaljsku odbranu zbog otpuštanja radnika i radnica iz državnih preduzeća».

Zatim slijedi put u Sarajevo: 17. aprila 1919. Vuković je delegat mostarskih radnika na zaključnim kongresima Socijaldemokratske stranke i Glavnog radničkog saveza Bosne i Hercegovine. Govori veoma odlučno u prilog stvaranja jedinstvenih jugoslovenskih radničkih organizacija, i to revolucionarnog opredjeljenja. Pamte se njegove riječi: »Raskrstimo s buržoaskim parlamentarizmom...«, »s buržoazijom nema sporazuma...«, »jedino socijalizam preko diktature proletarijata može svijet izvesti iz haosa u koji je zapao...«

Već od 20. do 23. aprila Gojko je na kongresima ujedinjenja u Beogradu, kada se stvara Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista) i Ujedinjeni sindikati, sa Centralnim radničkim sindikalnim vijećem Jugoslavije. U to vijeće Vuković je izabran 23. aprila.

Kulturno-zabavna ekipa mostarskih radnika 1912. godine.

Potom se vraća u Mostar, gdje zatiče zabranu Ministarskog savjeta Kraljevine SHS proslave 1. maja. Naime, suočena s rastom revolucionarnog raspoloženja narodnih masa, buržoazija je pribjela krajnjim sredstvima: — zabranama i represiji. Proširila je glas da će komunisti za 1. maj dići ustanak. Bio je to istovremeno i znak panike, ali i znak taktike kojom će vladajući vrhovi ubrzo krenuti pokušavajući da slome bunt i organizacije radničkog pokreta, da »zbrišu« narodni revolt. Vuković tu naredbu ne priznaje nego 30. aprila organizuje, kao protest, jednodnevni generalni štrajk u Hercegovini. Oko 600 radnika Mostara okuplja se u kinu »Central«, gdje sluša govornika Vukovića:

»Reakcionarna buržoazija želi da uguši pokret proletarijata. Mi to nećemo dozvoliti...«.

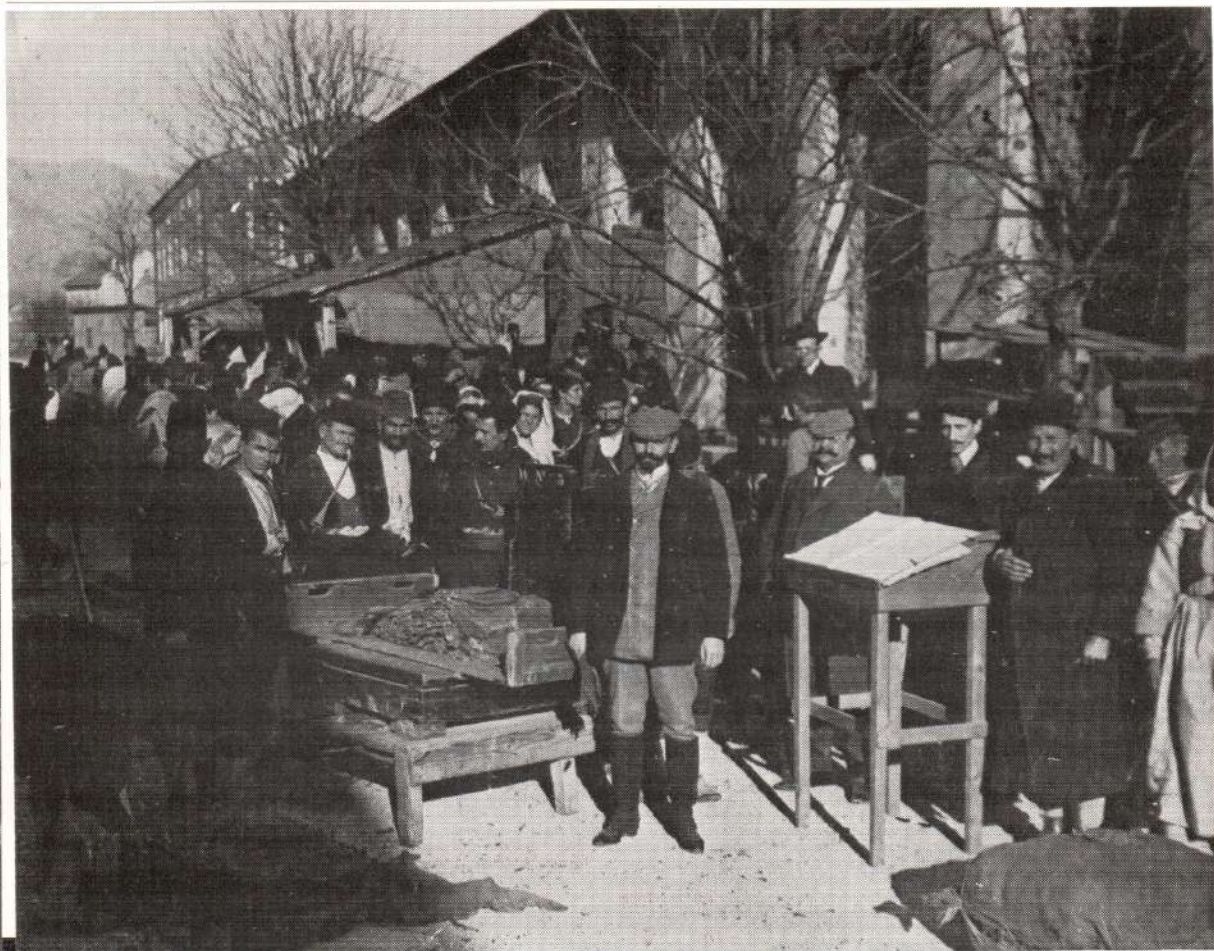
Prvog maja organizovani su radnički skupovi na više punktova u okolini grada. Glavne i najčešće izvikivane parole bile su »Dolje reakcija!«, »Živjela revolucija!«... Međutim, već 2. maja u zoru Vuković je uhapšen, zajedno s grupom drugova, i — zbog straha vlasti od protesta radničkog i naprednog Mostara — otpremljen u Dubrovnik, da mu sudi Tribunal Jadranske divizijske oblasti.

Policijski podnadzornik Bjegović izvještava 6. maja policijsku direkciju za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu o tim događajima i mjerama koje je poduzeo, za šta dobija od policijskog direktora Ljeskovca »pohvalno priznanje za savjesno vršenje službe«. U podnazornikovom izvještaju, između ostalog, piše:

»Na toj skupštini bio je počeo držati vođa socijalista, Gojko Vuković, govor da se oni bore za političku vlast, za razorenje sadanjeg državnog poretka i uvođenje socijalističke diktature, pa da su i njihovi prijatelji u Italiji gotovi na revoluciju, a mađarski boljševici da su već na djelu, što će oni ovdje sve budno pratiti i istupiti u zgodnom momentu...

Na 2. maj radnici su prihvatili posao i bili su uhapšeni slijedeći: Vuković Gojko...«.

Protesti, kako su se vlasti uzalud nadale, nisu izostali. Kazne Tribunala su poništene, i Gojko se s drugovima vraća u Mostar u septembru.

Otkup duhana u
Hercegovini u
vrijeme
austrougarske
okupacije.

Radnice fabrike
duhana u
Mostaru u prvim
godinama
njezinog rada.
Vidimo da su
zapošljavana i
djeca od 16
godina i mlađa.

Odmah je zapaženo Vukovićevo izlaganje u Konjicu, 24. septembra, na šta je reagovao i konjički kotarski predstojnik, javljajući Zemaljskoj vladi u Sarajevo da je zbor održan i da je, pored Sretena Jakšića, govorio i Gojko Vuković:

»Vuković, socijalistički izaslanik iz Mostara, (govorio je) o progonima sa strane vlasti prilikom prvog maja. On je odbio a limine svako predbacivanje, da su oni htjeli, da naprave pre-vrat, jer da njima nije ni na kraj pameti to bilo, jer da bi to zna-čilo, da svijet u još veće zlo bace, nego se danas nalazi, a da oni toga nijesu htjeli...«.

Tadašnja napredna štampa nije ostala nijema na pušta-nje Vukovića i drugova iz zatvora u Dubrovniku. Više listova piše kako napredna javnost čitave zemlje »pozdravlja odlične mostarske drugove«...

Dana 18. januara 1920. Vuković prisustvuje Skupštini podružnice Saveza saobraćajnih i transportnih radnika i služ-benika u Čapljini i govori, a policijski upravitelj ispostave bilje-ži:

»Proleter Vuković govorio je o položaju željezničara na-glasivši da je jedini spas socijalnoj radničkoj klasi ujedinjenje do jednoga — ne samo da se radnici ujedine, nego da njihov savez radi u cijelom Kraljevstvu na tome, da činovnici i na-mještenici budu također ujedinjeni s njima. Naglasio je da je on (Vuković) designiran od tajništva u Sarajevu da održi spo-menutu skupštinu u smislu istaknutog.

Naročito je naglasio da su socijaliste za vrijeme bivše austrougarske uprave pritiskivani od tuđinca, te da ih danas potiskiva u pozadinu i naša vlada u Beogradu koja gleda očima i pruža ruku samo trgovcu kao što je i ona sama, a ne radniku, te da se neće za radnike da sjeća sve dotle dok radnike ne vidi organizirane sve do jednoga; stavio je drugovima na srce da ne budu rastravani nego neka se ujedine.

Svom žestinom i gnjevom obara se na vladu u Beogradu, da ministri rade u svoju korist, a ne u narodnu, što bi trebalo i što mora biti. Tomu svemu da mogu radnici stati na put ako osnuju jednu jaku organizaciju i da u nju stupe svi do jedno-ga...«.

A onda nova eksplozija nezadovoljstva u cijeloj zemlji: generalni štrajk željezničara. Vuković, kao član Glavnog štraj-

kačkog odbora za Bosnu i Hercegovinu, zna se, na čelu štrajkača u Hercegovini. Štrajk je uslijedio nakon donošenja vladinog »privremenog pravilnika« kojim su poništene mnogobrojne odredbe »Protokola sporazuma«.

Štrajk, u kome je učestvovalo oko 50.000 željezničara iz Jugoslavije, paralisao je saobraćaj i mnoge druge privredne grane, ali su vlasti to iskoristile za početak još surovijeg obračuna s radničkom klasom. Vlada, naime, militarizuje željezničare i silom razbija štrajkačke akcije. Krajem aprila štrajk je skršen i slijede velika hapšenja i pogromi radničkih aktivista.

Uhapšen je, 24. aprila 1920. godine, i Gojko Vuković, kao rukovodilac štrajka u Hercegovini. U zatvoru je ostao do 3. septembra iste godine. Dakle, iako je bio izabran kao delegat, nije mogao učestvovati na Vukovarskom kongresu (20. do 24. juna), ali je izabran u Centralno partijsko vijeće. U zatvoru, međutim, saznaje za odluke Kongresa, svoj izbor u najviši partijski organ, a uspijeva i da potpiše Proglas Centralnog partijskog vijeća izdat nakon samog Kongresa:

»Proletarijatu Jugoslavije

Drugi kongres naše Partije, održan u Vukovaru od 20. do 24. juna 1920. godine, pao je u doba teške ekonomske, finansijske i političke krize koju preživljuje naša zemlja. Ekonomska kriza, koja se ogleda u privrednom mrtvilu i privrednoj anarhiji, pritiskuje svom svojom težinom celu zemlju. Opšti uzroci nemogućnosti obnove privrednog života na kapitalističkoj osnovi pojačani su u nas neverovatnom nesposobnošću naše buržoazije da se u današnjem privrednom haosu, koji je svetski rat i u našoj zemlji za sobom ostavio, snađe. Dok su vrlo mnoga industrijska preduzeća, naročito u oblasti tekstilne, šumske i hemijske industrije, mesecima ostajala pusta, dotle je avet nezaposlenosti nemilosrdno proždirala nevine proleterske žrtve. Jugoslovenska buržoazija nije htela, zbog opšte političke nesigurnosti s jedne, i valutnog haosa, s druge strane, da plasira svoj kapital u privrednu obnovu zemlje. Ona je za njega našla mnogo plodnije polje i zato se svom snagom bacila na špekulaciju. Industrijski kapital pretvorio se gotovo sav u mnogo lukrativniju formu trgovačko-špekulativnog kapitala i ta forma daje jedno od bitnih obeležja celokup-

kandidatska lista
za izborni okrug
mostarski za
izbore poslanika
za Ustavotvornu
skupštinu, 28.
novembra 1920.
godine.

Za glasačko mjesto _____

Kandidatska lista

za izborni okrug mostarski za izbore
poslanika za Ustavotvornu Skupštinu na
dan 28. novembra ove godine.

I.

Kandidati prema članu 13. Zakona o izborima
narodnih poslanika za Ustavotvornu Skupštinu.

Gojko Vuković

limar iz Mostara

Ivan Krndelj, činovnik iz Sarajeva,

Pavo Užeba, obučar iz Konjica,

Jovo Sekerez, limar iz Trebinja,

Šimun Šunjić, željeznički radnik iz Raštana kod
Mostara

Dorviš Dedić, bravarski radnik iz Sarajeva,

Risto Stefanović, bank. činovnik iz Mostara,

II.

Kandidati prema članu 14 zakona o izborima
poslanika za Ustavotvornu Skupštinu.

Dragutin Branković, inženjer iz Beograda,

Gjorgje Angjelč, diplomirani filozof iz Bajne Bašte.

Njihovi zamjenici:

Memir Aksentijević, sudski pisar iz Gornjeg
Milanovca,

Rajko Jovanović, advokatski pripravnik iz Beograda.

Predstavnicí liste u ovom glasačkom mestu:

Predstavnik: _____

Zamjenik: _____

nom privrednom životu naše zemlje. Takva situacija, međutim, sve više privlači strane kapitale, koji su veći pa, prema tome, mogu računati i sa većim rizikom; oni osvajaju poziciju za pozicijom i postaju sve više i sve potpunije gospodari u najvažnijim granama našeg ekonomskog života. I to postepeno ali stalno zavladaivanje stranog kapitala privrednim životom u našoj zemlji jeste drugo bitno obeležje ekonomske situacije u kojoj se danas nalazimo. Buržoazija nije u stanju da se odupre najezdi stranih kapitala već i po tome što se Jugoslavija nalazi u potpunom finansijskom ropstvu prema imperijalističkim zemljama Antante. I kao i sve ostale zemlje koje žive od zajmova i kredita, od milosti i nemilosti razbojnika međunarodnog imperijalizma, i Jugoslavija se nalazi u tom tragičnom položaju da svaki pokušaj privredne obnove mora platiti privrednom samostalnošću. I u tom znaku kolonijalnog porobljavanja od strane Antantinog imperijalizma razvija se, ukoliko ga uopšte ima, celokupni privredni život Jugoslavije.

Finansijska situacija Jugoslavije nije nimalo bolja od ekonomske. Zemlja čiji svi dugovi još nisu fiksirani, ali koji ni u kom slučaju ne iznose manje od 10 do 12 milijardi dinara, zemlja koja ima preko 5 miliona dinara budžetskog deficita dnevno, od kojih lavovski deo guta centralna državna uprava i militarizam, takva zemlja je na najboljem putu ka finansijskom bankrotstvu. Finansijska politika jugoslovenske buržoazije bila je vrlo prosta. To je bila politika zajmova. Ali je Jugoslavija već iscrpla sav svoj kredit i zajmove dobija sve teže i pod sve težim uslovima. Našavši se u takvom finansijskom škripcu, pred nemogućnošću da novim zajmovima otplaćuje stare i pokriva tekući deficit, jugoslovenska buržoazija, umesto da izvrši konfiskaciju ratne dobiti i direktnim progresivnim porezom što jače optereti bogataška imanja i prihode, pokušava na sve moguće načine da sve terete državnih dugova i budžetskih deficita svali na leđa radnog naroda u varoši i na selu. U tom cilju ona povećava i uvodi nove carinske stavove, podiže železničku tarifu, zavodi nove takse dok stare povećava sa 500 — 800% i na taj način, tim indirektnim putem, pogađa najšire slojeve radnika i siromašnih seljaka i to ih pogađa dvostruko: ne samo po tome što indirektni porez nesrazмерно jače opterećuje baš najsiromašnije slojeve naroda nego i

po tome što povećavanje carina, podizanje železničke tarife, zavođenje novih monopola i taksa znači novo i neprekidno poskupljavanje života, iako je ono već odavno prešlo sve granice normalne izdržljivosti. Skupoća, koja i pored svih fluktuacija stvarno raste, čini sve uspehe naše sindikalne borbe iluzornim, jer povećavanje naših nadnica uvek daleko izostaje iza poskupljavanja života. I ukoliko je razlika između stvarne nadnice i skupoće života veća, utoliko su i borbe između Rada i Kapitala mnogobrojnije i oštrije. Štrajkovi, koji neminovno proističu iz te provalije koja postoji između stvarne nadnice i skupoće, postaju sve češći, njihov obim sve veći, a oblik sve oštriji. Naši sindikati nemaju više nikad posla sa usamljenim kapitalistima nego sa kapitalističkim organizacijama. Sve jače i oštrije klasno grupisanje u oblasti ekonomskog života jeste jedna od najmarkantnijih pojava u životu naše zemlje za poslednju godinu dana. Ona ističe na vidik nove teškoće sa kojima sindikati imaju da se bore i pobuđuje na razmišljanje o novim oblicima sindikalne borbe.

U ekonomskom i finansijskom haosu, Jugoslavija se nalazi i u političkom haosu. Ona je tobož jedna država, ali u šest njenih pokrajina vladaju šest različitih zakonodavstava. Jugoslavija, prema tome, ni u kom slučaju nije jedna država nego konglomerat nekoliko državica, koje nemaju zasad ničeg zajedničkog osim — vojske i policije. To su dva osnovna stuba na kojima počiva celokupna državna zgrada. Crno-žuti zakoni nisu se nikad tako skrupulozno primenjivali u najmračnijim svojim odredbama protiv radničke klase kao što je to danas slučaj. Ono što se u Vojvodini radi, gde je ceo naš pokret stavljen van zakona, gde se naši drugovi bez ikakva razloga ne samo hapse i progone, nego i tuku, prebijaju i ubijaju, prevazilazi odista sve grozote španske inkvizicije. U Dalmaciji nije nimalo bolje. I tamo su sve naše organizacije, i partijske i sindikalne, suspendovane; svi funkcioneri su pohapšeni i trunu po tamnicama, bez ikakve istrage. U Hrvatskoj i Slavoniji se rasteruju iz opština predstavnici komunističkog proletarijata i zabranjuje se svako održavanje slobodnih zborova. A u celoj se zemlji štrajkovi ugušuju silom i u krvi. Najobičnijem ekonomskom štrajku imputiraju se ne samo obične političke nego i prevratničke, veleizdajničke tendencije. Zato buržoazi-

ja protiv svih naših štrajkova odmah stavlja u pokret ceo aparat brutalne državne sile i tako nam nameće neravnu borbu koja zahteva vrlo mnogo žrtava. Poslednji železničarski i rudarski štrajk pokazali su u svoj svetlosti svu divljinu jugoslovenske buržoazije. Vlada jugoslovenske buržoazije sprema zakone kojima će ozakoniti sva svoja dosadašnja bezakonja: ona se sprema da nas, u prvom redu, liši prava štrajka. Ali buržoazija zaboravlja da je pravo štrajka za proletarijat pravo na život i da proletarijat neće žaliti žrtava kada dođe u pitanje takvo jedno pravo. Isto tako, jugoslovenska buržoazija sprema na čitavoj liniji odlučan atak na osmočasovni radni dan. Ali će se i taj atak slomiti o gvozdeni front ujedinjenog komunističkog proletarijata Jugoslavije. Agrarno pitanje stoji još uvek otvoreno. Reakcionarno-feudalno-klerikalni blok sa radikalima na čelu onemogućio je čak i demagoške pokušaje rešenja toga pitanja od strane bankokratske demokratske zajednice. Nezadovoljstvo u masama radnog naroda na selu zbog toga sve više raste; ono se nagomilava i vri, dok age, begovi, spahije i grofovi dobijaju sve više uticaja na tok državnih poslova.

Āto, u takvim prilikama, pri takvom ekonomskom, finansijskom i političkom stanju Jugoslavije, sazvan je, održan i najplodnijim rezultatima završen Drugi kongres naše Partije. Stanje pod kojim se održao i rezultati kojima se završio daju visoki istorijski značaj ovom Kongresu. Kroz svoje predstavnike govorio je na Kongresu sav organizovani proletarijat ove zemlje. I odluke koje je doneo Kongres samo su stvarni izraz raspoloženja i potreba celog radnog naroda u ovim kritičnim danima. I ništa nije prirodnije, prema tome, nego što je Kongres, sa ogromnom većinom glasova, odredio čisto komunističku orijentaciju Partije i sa takvom istom većinom doneo čisto komunistički program, komunističku taktiku i organizacioni statut koji omogućava najpunije jedinstvo Partije u svim manifestacijama njenog života. Teorijska čistota, taktička uredenost, centralizacija i elastičnost organizacija sa homogenim Centralnim partijskim većem, to su osnovni rezultati rada ovog Kongresa, koji i po komunističkom raspoloženju i po plodovima rada predstavlja događaj od istorijskog značaja.

Dok je lanjski Kongres ujedinjenja bio samo jedna snažna manifestacija želje jugoslovenskog proletarijata za jedin-

stvom u duhu Treće internacionale, dotle je ovogodišnji Kongres u Vukovaru stvorio i sve uslove za ostvarenje te želje, konkretizirajući u isto vreme pristup Trećoj Internacionali.

I Centralno partijsko veće, kao direktni izabranik i neposredni izraz raspoloženja Kongresa, smatra za svoj prvi zadatak da, sa svoje prve sednice posle Kongresa, uputi proletarijatu Jugoslavije ovaj manifest, u kome će, pored izložene, iako u najkraćim potezima, ekonomske, finansijske i političke situacije u kojoj se naša zemlja nalazi, istaći i najbliže zadatke koji se Partiji danas nameću za zaštitu radnog naroda i varoši i sela.

Komunistička partija Jugoslavije će svom snagom ustati protiv političke i socijalne reakcije koja se zacarila u zemlji. Kao predstavnik radnog naroda i prirodni zaštitnik interesa ogromne većine stanovništva ove zemlje, Komunistička partija će povesti najodlučniju borbu protiv terora udružene buržoaske reakcije, a za slobodu štampe, zbora, dogovora i udruživanja, za nesmetano vršenje sviju zakonitih i ustavnih prava sviju građana ove zemlje, bez razlike pola i nacionalnosti.

Svesne svojih grehova i narodnog nezadovoljstva, sve buržoaske partije koje su se izredale na vlasti izbegavale su u toku cele godine da raspišu izbore i pozovu narod da kaže svoj sud. Jugoslavija je jedina zemlja u Evropi u kojoj posle rata nisu još vršeni nikakvi izbori! Komunistička partija će i dalje činiti sve da vladajuću klasu spreči u tom zločinačkom odugovlačenju izborne borbe. Ona će se naročito boriti protiv pokušaja buržoaskih vlada da sprovedu reakcionarni izborni zakon, da izbore falsifikuju, da slobodu izbora izigraju, da čitave društvene redove i nacionalnosti ove zemlje liše prava glasa, a ustav i osnovne zakone po svojoj volji nametnu i prevarom proture.

Pod okriljem jedne mračne militarističko-dvorske klike, sve buržoaske partije pokušavaju da narodu onemogućće da svom pravom raspoloženju dâ izraza u slobodnim izborima. Bojeći se rezultata izborne borbe za Ustavotvornu skupštinu, buržoaske partije su u projektu izbornog zakona zato i dale pravo vladaocu da može Ustavotvornu skupštinu, ako mu se ona po svome sastavu ne dopadne, i ne sazvati. Eto, koliko je jugoslovenskoj buržoaziji stalo do volje naroda! Eto, kako

buržoazija shvata suverenitet naroda.

Komunistička partija će angažovati sve svoje snage da radne mase o svim tim planovima obavesti, da te planove osujeti i da svim sredstvima kojima raspolaže ustane protiv priprema izuzetnih zakona protiv radničke klase. Komunistička partija će povesti najenergičniju borbu za pravo štrajka, za osmočasovni radni dan, za zaštitu nadnice radničke klase i varoši i sela. A s obzirom na veliku besposlicu koju privredna anarhija prouzrokuje i bezobzirnu eksploataciju radne snage koju buržoazija vrši u svom halapljivom nagonu za pljačkom i profitom, Komunistička partija će tražiti da se usavrši i obezbedi ispunjavanje radničkog zakonodavstva i osiguranje radnika pod isključivim rukovodstvom radničkih organizacija, s tim da ceo teret osiguranja padne na kapitalistički višak vrednosti i državu.

Protestujući protiv neprekidnog odlaganja rešenja agrarnog pitanja i politike iskorišćavanja žetve za kapitalističke i fiskalne interese, Komunistička partija će povesti odlučnu borbu za stvarno rešenje agrarnog pitanja i za nacionalizaciju izvoza i uvoza pod kontrolom radničkih organizacija. Sva zemlja, sa potpunim inventarom, bez ikakvih otkupa onima koji je obrađuju! Svi prihodi rada neka pripadnu radnom narodu! Sa tim lozinkama radni narod sela mora ući u borbu protiv kapitalističke pljačke i pomoći Komunističku partiju da te lozinke ostvari.

U toj borbi zainteresovan je sav radni narod ove zemlje. Jer, buržoazija pokušava da sav teret skupoće i izdržavanja mnogobrojnih ratnih žrtava: invalida, udovica i ratne siročadi, prebaci isključivo na leđa radnih masa. Dužnost je svega radnog naroda da ustane protiv tih pokušaja buržoazije i povede borbu da svi ti tereti padnu isključivo na račun kapitalističke klase i njene države. Pod zastavom Komunističke partije, u odbranu svojih opravdanih interesa, neka sav radni narod ove zemlje izađe sa parolama: Protiv skupoće! Za konfiskaciju ratne dobiti! Protiv novih tereta i dugova! Svi ratni tereti i izdržavanje ratnih žrtava neka padnu na kapitalistički profit i eksploatore! Protiv novih poreskih tereta ma koje vrste! Neka svi poreski tereti padnu na bogataše i nosioce kapitalističke pljačke!

Neka se narodu omogući da o svima tim gorućim pitanjima koja zadiru u njegove životne interese iskaže svoj sud, da se zemlji omogući da se oslobodi austrijskog zakonodavstva, administracije i duha upravljanja, da se otrese nakaznog parlamenta i oslobodi zakonodavnog šarenila. Komunistička partija traži da se odmah raspišu izbori za Ustavotvornu skupštinu i da se i na tim izborima, kao i predstojećim opštinskim, osigura potpuna sloboda opredeljivanja i vršenja političkih prava za sve građane ove zemlje.

Kako u unutrašnjim, tako i u spoljnim odnosima vladajuća buržoazija vodi antinarodnu, reakcionarnu i kontrarevolucionarnu politiku. Ona gura zemlju u sve veće kolonijalno ropstvo i sve dublju ekonomsku, finansijsku i političku zavisnost od velikih imperijalističkih zemalja, produžava politiku razdora sa susednim narodima i kontrarevolucionarnog rovarjenja protiv Sovjetske Rusije. Protiv takve antinarodne politike Komunistička partija diže svoj glas i u ime celog radnog naroda ove zemlje traži da se smesta zaključi mir sa Sovjetskom Rusijom.

Ona se, odazivajući se svojim internacionalnim dužnostima, u isto vreme pridružuje drugarskim partijama ostalih zemalja i objavljuje bojkot Hortijevoj Mađarskoj, apeluje na radnike Jugoslavije, u prvom redu saobraćajne i obalske radnike, da učine sve što je u njihovoj moći da se onemogući snabdevanje te antiradničke države i sruši jedan od najodvratnijih režima koji su uopšte u istoriji poznati.

U ovim teškim prilikama, u ovim neizdrživim uslovima života, ovoj bezobzirnoj reakciji, pljački i hajci koju buržoazija preduzima i vrši protiv našeg pokreta, interes sviju eksploataisanih radnih masa, sviju obespravljenih i ugnjetenih, sviju namučenih i neobezbeđenih, jeste da se okupe oko svoje Komunističke partije i da zajedno s njom, pod njenom zastavom, sa njenim programom i parolama povedu energičnu borbu za uništenje eksploatacije, pljačke i diktature jedne šake kapitalista.

Pozdravljajući sa oduševljenjem komunistički slovenački proletarijat, koji je takođe bio zastupljen na našem Kongresu u Vukovaru, Komunistička partija Jugoslavije poziva i ostale još zavedene slovenačke drugove da stupe u komunističke

organizacije i da se odupru iskušenjima, zavodjenjima i klevetama kojima će buržoazija, uz pripomoć svojih vernih slugu socijal-patriota, obasipati našu Partiju.

Pod zastavom komunizma, u odbranu svojih prava i interesa, radni narode varoši i sela, ujedini se! Samo svojom udruženom snagom, samo grupisan po ekonomskim i političkim organizacijama Komunističke partije, izvojevaćeš svoje oslobođenje od ropstva, bede i nasilja!

Živela Komunistička partija Jugoslavije!
Živela Komunistička Internacionala!

Vukovar, 27. juna 1920.

Centralno veće Komunističke partije
Jugoslavije«*)

Već u zatvoru Vuković je primio Program Partije usvojen na Vukovarskom kongresu, baš onako kako se na samom Kongresu izrazio Živko Jovanović, naime, da se on »ne sme obesiti kao ikona Partije«, već da mora da bude »jedan živi program jedne žive Komunističke partije«. I jedva čeka da izađe na slobodu, da krene u nove akcije.

Direktno iz zatvora, 3. septembra, Gojko dolazi na skupštinu željezničara, a mjesec dana kasnije govori na skupštini radnika, ili, kako su to vlasti »krstile«, »protestnoj skupštini radničkog sindikalnog vijeća«. Kotarski predstojnik izvještava:

»Vuković je govorio dugo, ponajprvo o istoriji radničkog i socijalističkog pokreta, a zatim o potrebi organizacije i solidarnosti svih vrsta radnika i sviju zemalja, o borbi radnika sa kapitalizmom, o svjetskom ratu i njegovom završetku i posljedicama, o skupoći i povišenju nadnica.

Dokazivao je prisutnima kako nema smisla podizati nadnice, kad skupoća uvijek pretekne povišice, da se kapitalizam i buržoazija ne mogu nikad zasititi, da sreće neće biti dok ne dođe radnička diktatura po primjeru Sovjetske Moskve...

*) Istorijski arhiv KPJ, tom II, Beograd 1949.

Odbija klevete od komunista da su oni rušiocci države, te tvrdi da su oni baš prave pristaše narodnog jedinstva Jugoslavije i završava svoj govor sa poklikom: »Živjela jugoslaven-ska komunistička diktatura. Živjela socijalna Revolucija«...«.

Partija u Mostaru i Hercegovini jača. Na Oblasnoj konfe-renciji KPJ za Mostarsku oblast 24. oktobra 1920. godine Gojko Vuković je izabran za privremenog sekretara Izvršnog odbora Oblasnog vijeća. Pored njega, u Odbor ulaze još i Risto Stefanović, Uglješa Janjić, Risto Samardžić, Ante Burić, Jovo Sekerez i Stjepan Bošnjaković.

Nailaze izbori za Konstituantu. Sve partije su u pokretu. Vrše se agitacioni zborovi. I Gojko je tih dana 1920. godine kao nosilac kandidatske liste KPJ za okrug Mostar izuzetno aktivan i mobilan: govori na predizbornim skupštinama koje je organizovala KPJ u Bileći, Gacku, Stocu, Nevesinju i drug-dje.

»Zaustavili smo se u Mostaru da se dogovorimo s drugo-vima — piše Marko Zovko. — U Radničkom domu našli smo Gojka Vukovića, Ivana Krndelja i omladinca Mladena Čonića, kojega sam upoznao na Prvom kongresu SKOJ-a u Beogra-du. Radilo se o tome kako da podijelimo teren zapadne Her-cegovine između Krndelja, Ramljaka i mene. Iako je Krndelj bio na kandidatskoj listi u tuzlanskom okrugu, pa je morao i tamo ići, a osim toga dobio je zadatak da obiđe i konjički ko-tar, ipak je preuzeo i svoj rodni kotar...«*)

Posljednja agitaciona skupština, koja je trebala biti od-ržana u Mostaru 21. novembra, rasturena je, ali je popodne istog dana ipak održana. A nekoliko dana ranije, u Stocu su zbog učešća na predizbornom skupu hapšeni radnici...

Bijeli teror sve više jača...

Na izborima za Konstituantu u Hercegovini od 66.236 upisanih birača (na izbore izašlo 49.944) lista KPJ dobila je 2.787 glasova, što nije bilo dovoljno za poslanički mandat Gojka Vukovića.

Krajem godine, 21. decembra, rudari Bosne i Hercegovine stupaju u generalni štrajk. Na čelu štrajkačkog odbora u

*) »Sjećanja i radovi«, Sarajevo 1984., Institut za istoriju u Sarajevu i NIŠRO »Oslobođenje«, str. 38.

Mostaru nalazi se Gojko Vuković, zajedno sa Savom Neimarevićem. Štrajk je, kako je poznato, ugušen u krvi, posebno u Husinu, kada su vlasti topovskim cijevima krenuli na rudare, a u Hercegovni načelnik mostarskog okruga naređuje da se svi rudari moraju vratiti na posao sljedećeg dana do 18 sati, a ako se ne jave, »slobodno je svakom građaninu ubiti svakog rudara«; radničkim aktivistima se zabranjuje kretanje poslije 18 sati; policija hapsi i maltretira. Radnici ne popuštaju: jedni za drugima štrajkuju pekari, obučari, željezničari, pružni radnici, grafičari, radnici Tvornice duvana...

Taj borbeni i revolucionarni duh neće nikad napustiti mostarsko radništvo. Shvatile su to i vlasti stare Jugoslavije, pa će Kraljevsko ministarstvo unutrašnjih dela u jednom aktu od 23. jula 1921. godine svrstati Mostar među 14 najjačih uporišta Komunističke partije u zemlji.

»Još dok su mjere za konačno slamanje štrajka rudara bile u toku« — piše Nedim Šarac — »vlada se odlučila da jednim protivustavnim aktom zada snažan udarac revolucionarnom radničkom pokretu, da onemogući njegovo djelovanje, pa i postojanje. Kabinet Milenka Vesnića izdao je 29. decembra 1920. godine Obznanu. Na osnovu nje predsjednik Zemaljske vlade Bosne i Hercegovine, dr Srškić, uputio je dan kasnije nižim organima vlasti akt:

»U smislu ovog rješenja izdajte odmah naređenje da se komunističke organizacije odmah rasture, i da se njihovo funkcionisanje zabrani, da se njihov imetak i arhiva oduzme, da se izlaženje, rasturanje i prodaja sviju njihovih listova, brošura i ostalih publikacija zabrani i spriječi... Sva lica koja budu protivno radila, odmah zatvoriti i dalje, u smislu pomenutog rešenja Kraljevske vlade, kažnjavati.«

I nešto dalje:

»Početkom avgusta 1921. godine Skupština je sa 190, protiv 54 glasa, usvojila Zakon o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi (takozvani Zakon o zaštiti države). Teror uperen protiv revolucionarnih elemenata je time još više poštren i kao takav legalizovan i kodificiran. Komunistička partija je stavljena van zakona, a njeni pripadnici su proglašeni ljudima kojima je mjesto na robiji ili stratištu. To je bilo novo veliko iskušenje za sve one koji su se smatrali komunistima. I

na ovoj raskrsnici Gojko Vuković je izabrao najteži, ali najčasniji put.

Zakonom o zaštiti države i u Hercegovini je otvorena nova žestoka kampanja progona borbenih radnika, a posebno komunista. Sarajevska policijska direkcija uputila je u Mostar kao pojačanje »vješte i okretne agente koji će pratiti i motriti rad i kretanje mostarskih komunista«. Okružni načelnik Vulović je zaveo specijalno strog režim...

Glavna meta policijskog udara u Mostaru bio je i sada Gojko Vuković. Činili su sve da ga onemoguće. Opet je uhapšen. Ali, i Vulović je morao priznati da je Gojko nesavladiv. On je 26. avgusta 1921. godine pisao Pokrajinskoj upravi u Sarajevu:

»Gojko Vuković jest vođa i duša komunista u ovom okrugu. On je bio i nosilac kandidatske komunističke liste pri zadnjim izborima za Ustavotvornu skupštinu. Sada se nalazi u zatvoru okružnog suda, jer je na istrazi radi sudioništva pri isturivanju zabranjenih letaka... iako je kod Gojka Vukovića poslije Obznane više puta pretres lični i kućni izvršen i držan pod nadzorom, nije se moglo ući u trag njegovim vezama.«*

Policija zaista nije mogla da pronikne u Gojkov partijski život, čije najburnije poglavlje 1921. godine u stvari tek nastupa. Tada počinje biografija pronicljivog i odvažnog ilegalca — rukovodioca čitave jedne razgranate revolucionarne organizacije koja uspješno djeluje »iz podzemlja«.

Tada je u zatvoru bio sve do početka februara 1922. U toku te godine više puta je bio hapšen. U Željezničkoj sekciji dobija otkaz. Ipak, samoinicijativno dolazi u vezu s komunistima iz Bosne i Dalmacije i putem njih, ilegalnim kanalima, prima »Borbu«, »Organizovani radnik«, »Radničku štampu«, »Radničko jedinstvo«... Komunisti ne potpisuju kapitulaciju. U Mostaru je 17. jula 1922. godine formirana ilegalna organizacija KPJ, koja je djelovala bez neposrednog kontakta s višim

*) Navedeno djelo, str. 62—65.

rukovodstvom. Policija je, međutim, otkrila organizaciju i uhapsila 16 aktivista, ali ni to ne parališe djelatnost radničkog pokreta.

Početak 1922. godine u Mostaru nije postojala nijedna legalna organizacija radnika. Ipak, te godine štrajkuju stolarski radnici, a Partija letkom i ilegalnom štampom »skreće pažnju svim stolarskim radnicima da ne putuju u Mostar i ne nasjedaju vrbovanju poslodavaca i njihovih agenata«.

Tada Gojko Vuković na sastanku ilegalnog Mjesnog komiteta 1922. godine daje inicijativu za osnivanje Radničkog športskog društva »Velež«.

»Ideja je potekla od Gojka Vukovića, tadanjeg sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu i člana CK KPJ, inače uglednog građanina Mostara koji je uživao veliki autoritet ne samo među radnicima već i kod ostalih građana i čak ideoloških protivnika. Vuković je bio praktičar, masovik, sa solidnim marksističkim obrazovanjem, komunikativan, skroman i neposredan.

Na jednom sastanku Mjesnog komiteta KPJ za grad Mostar Gojko Vuković je izložio svoj plan, koji se sastojao u sljedećem:

— Da drugovi Risto Samardžić — Rinda, Uglješa Janjić i Savo Neimarević, tadanji članovi Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu i MK KPJ za grad Mostar pripreme pravila budućeg radničkog športskog kluba, ali tako da vlasti ništa ne posumnjaju i uopšte da im se ne da povod za neodobravanje rada kluba.

Istim drugovima je postavljen zadatak da pronađu grupu poštenih i nekompromitovanih drugova, inače Partiji odanih ljudi, i to iz redova radnika, koji će biti potpisnici predloženih pravila kluba.

Tada je usvojena i »taktika« za budući rad kluba, a sastojala se u ovome: u osnivačkoj skupštini kluba da se izaberu samo kod vlasti nekompromitovani drugovi, a kasnije, poslije odobrenja rada kluba, da se u upravu infiltriraju članovi KPJ i preuzmu pozicije radi šireg djelovanja. Tako je i bilo...

Ono što je partijska organizacija grada Mostara predviđala, to se i ostvarilo. Naime, sreski načelnik iz Mostara, odmah po prijemu pravila za novi klub, stavio je u zadatak šefu

Radnici
Željezničke
radionice u
Mostaru, 1912.
godine, među
kojima su poznati
komunisti
Mustafa Pašić,
Muhamed
Bilalović, Vaso
Tošić i drugi.

Arpadžića
magaza u
Oneščukovoj
ulici u kojoj je
Gojko imao
limarsku i
kazandžijsku
radionu.

policije da provjeri »lojalnost« svih potpisnika pravila i predla- gača kluba sa posebnim upozorenjem »da ne pripadaju Ko- munističkoj partiji Jugoslavije« ili da nisu ranije hapšeni zbog komunizma. Istovremeno je činovnicima postavljen zadatak »da pomno«, kako je govorio sreski načelnik, prouče pravila.

Međutim, i pored svestranih provjeravanja svakog poje- dinca, policija nije uspjela da »iščeprka« bilo šta što bi dalo iole povoda da onemogući djelovanje kluba. Vlasti su dove- dene u šah-mat poziciju i morale su da izdaju odobrenje za rad kluba, avgusta 1922. godine«. *)

Tako je osnovan »Velež«, klub koji je za svo vrijeme svog predratnog postojanja odigrao časnu ulogu veoma značajnog partijskog punkta.

Godine 1923. planirani su izbori za Narodnu skupštinu za 18. mart. Komunisti pokušavaju da se probiju sa svojom lis- tom, međutim vlasti to onemogućavaju. Za svaki slučaj, Goj- ka pred izbore hapse i jedno vrijeme drže u zatvoru. Prilikom hapšenja Vuković je progutao kompromitujući materijal, tako da mu se ni ovog puta nije moglo ništa dokazati.

Slijedi zatim ilegalan put u Beč, gdje Gojko zajedno s Ristom Samardžićem od 9. do 12. maja učestvuje u radu Dru- ge zemaljske konferencije KPJ. Od 13. do 16. maja u Beču zasjeda i Centralno partijsko vijeće, gdje Vuković istupa veo- ma oštro, sa izrazitim antifrakcijskim stavom.

Borba se nastavlja. Mostarskom radništvu uspijeva da 17. aprila 1924. godine osnuje Mjesno sindikalno vijeće neza- visnih sindikata, koje uskoro broji 150 članova, no policija već u ljeto zabranjuje rad nezavisnih sindikata.

Pred februarske parlamentarne izbore 1925. godine Goj- ko je ponovo u zatvoru. Oduzet mu je i sav izborni materijal. Bile su to teške godine, godine »knute i gladi«, kako bi to dr Šarac rekao. Mada često hapšen, Vuković nije popuštao. Pu- tuje po Hercegovini, agituje, povezuje organizacije. U čestim je kontaktima s Pavom Džebom iz Konjica, Ivanom Krnde- ljom, Blagojem Parovićem i drugim revolucionarima. S neki- ma izmjenjuje pisma i dopisnice. Iz nekih od tih pisama vidi se, recimo, u kakvim je prijateljskim odnosima bio sa Durom Đakovićem ili Ivanom Krndeljem.

*) Monografija »Velež 1922 — 1972.«, str. 21. i 22.

Poslovna knjiga
 Spasoja Čalije
 koji je 1.
 septembra 1923.
 godine stupio na
 posao u radionu
 Gojka Vukovića u
 Mostaru.

10

<p>Ime, obrt i poslovno sjedište poslodavca, odnosno majstora</p> <p>Име, обрт и пословно сједиште послодавца, односно мајстора</p>	<p>Način upotrebe (zaposlenosti) u obrtu</p> <p>Начин употребе (зaposлености) у обрту</p>
<p>Gojko Vuković <small>Limeški i kazanijska radionica</small></p> <p><i>Gojko Vuković мајстор.</i></p>	<p><i>Лимешки мајсторски</i></p>
 <p><i>Мостар. Пунговац</i></p>	<p><i>самостални мајсторски</i></p>

КРАЉЕВИНА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

2/64. Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca
Royaume et Serbes, Croates et Slovènes

229/62

ДОПИСНА КАРТА - DOPIŠNA KARTA
CARTE POSTALE

grad.

Pavo Džebo.

Obučar

Konjic

glava

Mostar 19/11.24.
Druže Pavo!
Pitao sam Rade, a tek sam jučer
vidio Đilica, pa mi i on kaže da
nije ništa dobio. Maj druke,
meni se čini, dasam ti je već
jednom govorio, kakav je N. Marić.
Da uče se nije ništa čudit.
Dobro bi bilo da se malo
pripremi, a inače i kakovština
stava. Unako to...

Dopisna karta
koju je Gojko
Vuković uputio
Pavi Džebi u
Konjic, 19.
augusta 1924.
godine.

Maja 1926. godine ponovo slijedi ilegalan put u Beč, na Treći kongres KPJ (17. do 22. maja). Govori pod pseudonimom Hodža, slika situaciju u Mostaru i Hercegovini i realno prikazuje teškoće, ali se ne žali. »Radimo što možemo do boljih vremena«, ističe, i dodaje: »Mi ne tražimo od CK ni para ni inicijative, nego tražimo samo to da se i drugdje radi...«. Ponovno je izabran u Centralni komitet KPJ.

Tradicija samofinansiranja radničkog pokreta imala je u Mostaru i Hercegovini već dugu tradiciju. Ta tradicija nastavlja se i u kasnijem periodu. Jedan od svjedoka tog vremena, zadužen jedno vrijeme u CK KPJ za Crvenu pomoć, Marko Zovko, piše:

»Iz pokrajinskih centara, kojima smo novac slali, dobijali smo obračune o razdijeljenom novcu, a u Beč smo dostavljali obračune za svaku pošiljku.

U proljeće 1930. godine (u vrijeme kada je Gojko robijao, op. autora), poslije poslatog obračuna u Beč, dobio sam primjedbu da im je čudnovato kako Mostarcima nisam dao ni dinara, iako je tamo bilo dosta hapšenja, a bilo je iz Mostara i drugova na robiji. Traženo je od mene da to objasnim.

Nanio me je put kroz Mostar, pa sam sebi uzeo u zadatak da potražim nekoga od poznatih drugova u Mostaru. Najlakše sam pronašao druga Špiru Gutića (ubijen od ustaša 1941. godine). Nakon kratkog uvoda, zapitao sam ga da li kod njih oskudijevaju porodice uhapšenih drugova.

— Jok, družo! Naša Crvena pomoć radi izvrsno. Uvijek se smogne toliko da niko ne gladije, a za ostalo kako bude — odgovorio je Špiro.

Kad sam mu spomenuo da bi im se mogla dati neka pomoć, od onoga što dobijamo od Međunarodne crvene pomoći, drug Špiro je odgovorio bez razmišljanja:

— Mislim da su te pare potrebnije na drugom mjestu. Mostarci su se uvijek znali snaći. Međutim, potražiću odgovornijeg druga, da čuješ i njegovo mišljenje. Idi ti malo prošetaj, dok ja biciklom prokrstarim po gradu, da potražim toga druga, pa ćemo se ovdje naći za dva sata.

Druga, sa kojim me upoznao Špiro, nisam poznao. Počeo sam i kao malo prije sa Špirom, ali me on prekine:

— Drug Špiro mi je kratko rekao svrhu tvoje posjete. Drago nam je što vidimo nekog iz Zagreba, ali ti odmah kažem da nam pare nisu potrebne. U Mostaru, što ti je sigurno i poznato, nikada nije bilo socijalpatriota. Mi smo u svemu beskompromisni, pa i u primanju pomoći sa strane. Kod nas je stari običaj da obitelji uhapšenih pomažu oni koji su na slobodi.

Htio sam ih uvjeriti da bi im i ova pomoć dobro došla, ali mi drug dobaci:

— Nekome drugome će još bolje doći. Vрати se ti s parama i neka se dadu potrebnijima nego što su Mostarci.

Stav ove dvojice drugova imponirao je, jer sam imao kojekakvih slučajeva, o kojima je bolje da ne govorim. Divio sam se učenicima Gojka Vukovića, koji je u to vrijeme robijao u Sremskoj Mitrovici.«*)

Godine 1926. izvanredno uspijeva proslava 1. maja, mada je radništvo bilo deprimirano pogibijom grupe svojih drugova rudara. Proletarijat je obustavio rad, drže se zborovi, traži amnestija za Juru Keroševića, ukidanje poreza na radničke nadnice, uspostavljanje odnosa sa Sovjetima. Agituje se za sindikate i poziva na učlanjenje što većeg broja radnika.

Godinu dana kasnije privredna kriza zatvara u Mostaru 159 zanatskih i trgovačkih radnji, a bez posla ostaje oko 1.000 radnika.

Godina 1927. karakteristična je po tome što su mostarski radnici, i pored pokušaja vlasti da se njihov uspjeh spriječi, postavili na izborima radničko-seljačku listu.

»Nakon što smo prikupili potpisnike naše kandidatske liste — piše »Borba« — odredili kandidate i čuvare kutija, predali smo 14. jula o. g. našu kandidatsku listu Okružnom sudu u Mostaru na potvrdu. Prilikom predavanja liste sudu predsjednik suda je istu odmah u prisutnosti naših drugova podnosioca pregledao i sve u redu pronašao te izjavio našim drugovima podnosiocima da dođe jedan od njih u zakonom propisanom roku, da primi potvrđenu podnešenu kandidatsku listu izjavivši da je naša kandidatska lista prva podnešena na potvrdu sudu, te da će naša glasačka kutija biti na dan izbora postavljena na prvom mjestu.«

*) Navedeno djelo, str. 67.

mjesto: Trebinje. 1.

andidska Lista

izborni srez **Trebinjski** izbornog okruga mostarskog za
podanika za Narodnu Skupštinu na dan 11. septembra 1927.

NOSILAC LISTE:

VUKOVIĆ GOJKO pok. **Vukana**

limar iz Mostara.

Sreski kandidat:

BITANGA RADOSLAV pok. **ANDRIJE**

tipograf iz Mostara

Njegov zamjenik:

POKRAJČIĆ MOJSIJE pok. **JOVE**

drvočelac iz Čapljine

Predstavnici liste u ovom glasačkom mjestu:

Predstavnik: *Šekeres Jovo pok. Tome Kovac*

Zamjenik: *Kovacic Jovo Trin saller*

P.što se potpisani svjedoče, da su istina predloženi lista namjerenih predloženoj
originalu, isti potvrdenu (svjedočenim) sudom 11. jula 1927. pod br. 1

to se ova lista na osnovu člana 39. zakona o izborima narodnih poslanika potvrđuje

Rev. 122. 1.8. 1/27.

MOSTAR 11. JULA 1927.

Predsjednik
Okrugnog suda

V. Kaulary

Međutim, kada je Sava Neimarević došao u sud po listu, odgovoreno mu je da je ona neispravna, jer je sud, navodno, dobio pismo »iz čaršije« kojima se osporava vjerodostojnost pojedinih potpisa (31 potpis — predlagača).

»Čim je drug Neimarević — piše dalje »Borba« — primio gornji zaključak suda, te pročitao imena onih koji tobože osporavaju svoje potpise, odmah je vidio da se tu radi o falsifikatu, jer je tu našao i imena naših odličnih drugova, koji nisu samo predlagači nego i podnosioci liste, koji su se dan prije, u prisutnosti predsjednika suda, potpisali kao podnosioci liste«.

Radnici Mostara ponovno su došli u sud da ovjere svoje potpise, ali ih je dočekala policija s pitanjem da li znaju da je nosilac liste Gojko Vuković, odnosno da li znaju ko je Gojko Vuković, jasno aludirajući na njegovu komunističku orijentaciju. Potpisnici se, međutim, nisu uplašili: do jednog su odgovorili da »vrlo dobro znaju ko je onaj čiju listu potpisuju«, i — svi su ponovno ovjerali svoje potpise. Sud nije imao izlaza: na dan izbora izborna kutija radničko-seljačkog saveza bila je na prvom mjestu. Dobila je 270 glasova.

Godinu dana kasnije Hercegovinom je zavládala velika glad. Zagrebačka »Radnička borba« u broju 3 iz 1928. godine o tome izvještava:

»U našoj zemlji koja vrijedi kao »bogata«, koja izvozi žito i živežne namirnice, cijeli krajevi gladuju i u potpunom značenju te strašne riječi — umiru od gladi! Ali dok se prošle godine glad pojavila u travnju, ona se danas pojavljuje već u zimi! U Hercegovini narod melje koru od drveća i od toga se hrani. Bilo je već i slučajeva smrti od gladi i u Hercegovini i u Dalmaciji.

A šta radi vlada koja prva treba da pomogne za to, jer raspolaže sa milijunima i milijardama narodnog novca?

Vlada i njezina većina daju 2 i pol milijarde za militarizam i pripremu rata, a daljnje milijarde za policiju, birokraciju, dispozicione fondove itd. A za pomoć narodu koji umire od gladi, što se daje?

Odgovor na to pitanje dala je Oblasna skupština u Mostaru koja je poslala dvije predstavke vladi, jednu na ministra poljoprivrede, a drugu na ministra financija. U prvoj se iznosi

da kotarske pripomoćne zadruge u Hercegovini, uprkos strašne gladi, ne dijele hranu koja leži u hambarima jer da gladni narod nije platio zaostali dug, a u drugoj se prosvjeduje protiv nečovječnog utjerivanja poreza, jer poreski egzekutori gladujućem narodu nemilice oduzimaju posljednju paru i posljednju kravicu!

Ali to nije sve.

Postoji parlamentarni odbor za prehranu. Prije 6 tjedana vlada je u tom odboru izjavila da ima plan za prehranu, da je 5 milijuna za prehranu poslano, da će se drugih 5 poslati, sve do 50 milijuna ako će trebati.

Međutim sve je to bila prosta laž. Doznačeno je svega jedan milijun, ali ni to se ne dijeli. I narod koji umire od gladi treba tek da čeka dok se gospoda ministri sastanu, jer u Beogradu nema ministra Spahe, koji je predsjednik ministarskog komiteta za ishranu pasivnih krajeva.

Od vlade, koja u doba općeg osiromašenja radnog naroda u gradu i na selu priprema novo povećanje poreza na radnike i seljake, ne može se ni očekivati ništa boljeg. Radni narod može si pomoći jedino sam, borbom i akcijom, stvaranjem jedinstvenog fronta radničkih i seljačkih organizacija, kako je to predloženo u otvorenom pismu Radničko-seljačkog republikanskog saveza otštampanom u prošlom broju »Borbe«.

U opću zajedničku akciju protiv oporezivanja radnog naroda treba uklopiti i akciju za pomoć gladnima i sa zahtjevima: da vlada odmah doznači obilnu pomoć u novcu i hrani i da tu pomoć dijele od samih seljaka izabrani odbori, koji će ustanoviti koliko kojoj obitelji treba, da se obustavi svako utjerivanje dužnih poreza, da se brišu svi dugovi, kao i dugovi zelenašima i bankama; da se zbog prehrane pasivnih i gladujućih krajeva zabrani svaki izvoz iz zemlje kukuruza, žitarica i brašna.

Pored toga, potrebno je da predstavnici svih radničkih i seljačkih organizacija i svi napredni elementi odmah, bez oklijevanja, pristupe stvaranju odbora za pomoć gladnima. Ti bi odbori vodili akciju za pomoć gladnima preko štampe, zborova i sakupljanja dobrovoljnih priloga i stupili u vezu sa Centralom Internacionalne Radničke Pomoći, koja je kroz nekoliko

godina svojeg postojanja razdijelila u raznim zemljama ogromnu pomoć u novcu i hrani i koja će moći, uz potporu ruskog radnog naroda, koji je već prošle godine priskočio u pomoć postradalim od potresa, pružiti obilnu pomoć gladujućim u Hercegovini, Dalmaciji i Crnoj Gori.«

Umjesto toga, međutim, umjesto pomoći gladnima, eksploatacija se sve više pojačava, a policija sve više teroriše. Krajem dvadesetih godina radničke novine su pune izvještaja o talasima policijskog nasilja u Mostaru i Hercegovini, hapšenjima i maltretiranjima radničkih vođa. Komunisti su prvi na udaru.

»Organizovani radnik« u broju 104 iz 1928. godine izvještava o »policijskom pašovanju u gladnoj Hercegovini«:

»Kakav je sistem glavnjače i u kolikoj se mjeri provode nasilja, toga sistema u ovoj nesretnoj zemlji i, ne samo da znamo nego se to na svakom koraku i kud god se okrenete sve jasnije i jasnije ispoljava. Diktatura policije za borbene radnike već odavno je činjenica, a danas je ona dosegla do te mjere, da je i obični sitnoburžoaski nacionalni »borci« iz SDK koalicije vide i dreče, a ona je, zahvaljujući samoj njihovoj izdajničkoj i sporazumaškoj politici, i uspela doći do te visine, koja je i za njih već opasna. Ta strahovlada i neograničena moć policije jako ubrzanim tempom proteže se sve više i više i u najzabačenije krajeve ove zemlje.

Hercegovina je već pregladnela pokrajina, čiji je ogroman deo stanovništva doveden na prosjački štap. Danas u ovo doba godine, već čitava sela nemaju ni ručka. Ljudi očajavaju, okreću se, vrti im se u glavi i pitaju se gde je izlaz ovome. Stotine i stotine porodica iz najzabitijih sela uzeli su decu i ono jadno prćije za vrat i zaputili se. Ali kuda? Svako zna više kuda nego oni sami, koje je poterala na put i isterala iz kuće glad, glad u najgrubljoj formi. U centru te paćeničke Hercegovine, Mostaru, svakim danom ćete sresti, osim onih siromašnih seljaka, koji su u ogromnom broju došli da tu nađu zarade, i one siromašne seljake koji vas susreću i mole da im kažete gde mogu da se obrate i dobiju za sebe i porodicu besplatnu kartu za voz. Kog god pitate kuda će da putuje, odgovara — ne znam... u Bosnu, da se preko zime prehrani sa porodicom. Pitate ga za tu kukavnu porodicu gde je ona, a

on će vam pokazati u uglu ulice, a u najboljem slučaju u kakvom dvorištu, ženu i decu smeštenu kod dva do tri komadića suđa i na hrpu rutina. Sede i čekaju. U mnogo slučajeva ti skromni seljaci, kad ne dođu »do milosti« i ne dobiju besplatnu kartu za voz, a novaca, razume se, nemaju da plate, upućuju se stotine kilometara da putuju peške. E, pa, onda kad ovo vidimo svojim vlastitim očima i na taj način u najvišoj meri proverimo ovu činjenicu, treba li dalje i reći reći pa dokazati svu nekulturnost, varvarstvo i podivljalog današnjeg režima. Režima, to treba hiljadostruko podvući, to treba da bude polazna tačka svakome koga bi ma šta rukovodilo da govori o tom očajnom položaju ogromnog dela stanovništva, inače je slepac ili nevaljalac. A najobičnija je laž i neistina stalno naglašavati od strane režima i njegovih slugu da je ovakvom bezizlaznom položaju osiromašenih seljačkih masa uzrokom nerodica. Ona je u stvari samo jedan od uzroka i to jedan od manjih, a protuseljačka i proturadnička politika režima glavni i odlučni razlog. Oštrica politike ceđenja i poslednjih sokova narodnog života koju vodi već punih deset godina režim, nimalo ne prestaje rezati, pa niti u ovom momentu kad se siromašno stanovništvo pritisnuto bedom i nevoljom izgleda mora vratiti na nomadski život. Visoki porezi pod kojima stenju siromašni seljaci ne samo da se ne prestaju ubirati nego se oni silom uteruju. Pa ne samo to nego se direktno i bez zaočolišavanja pljačka seljačka muka...

I toj, eto, Hercegovini, čiji siromašni stanovnici moraju preko zime hraniti se korenjem i travom, okrenuli su sva ministarstva leđa sem Ministarstvo unutrašnjih dela. Ovo ministarstvo preko svoje policije još jedino se brine za taj samom sebi prepušteni narod i obilazi sela i gradove.«

Godine 1927. Gojko Vuković je izabran u Pokrajinski komitet KPJ za Bosnu i Hercegovinu, a 1928. preuzima dužnost organizacionog sekretara. Tada od Đure Đakovića dobija jedno interesantno pismo:

»Pošto držiš limarsku radnju, mogao bi nabaviti ovdje jednu mašinu, koju bi mogao na rate otplaćivati. Radi toga dođi, odnosno, ako ne možeš ti, neka dođe Sava Neimarević, jer je i on limar. Za ovo treba nekoliko hiljada dinara.«

КОРЕШОК МАНДАТА № 016

на VI-ой Конгресс Коминтерна

Тов. Спасица

От Компартии Югославии

С решающим голосом

Основание № АМ

Мандат получил:
(Подпись)

Legitimacija
Gojka Vukovića
na ime Spahić za
Šesti kongres
Kominterne u
Moskvi.

Bio je to, u stvari, poziv da dođe u Beč, kako bi u delegaciji KPJ prisustvovao Šestom kongresu Komunističke internacionale u Moskvi.

I Gojko je krenuo na put. U Beču ga je dočekaao Filip Filipović i uručio mu falsifikovani pasoš, na ime čehoslovačkog državljanina Karla Holočeka, s kojim je bezbjedno stigao u Moskvu i od 17. jula do 1. septembra učestvovao u radu Šestog kongresa Kominterne. Tada je imao propusnicu na ime Spahić. Uopšte, u toku svog revolucionarnog rada Gojko je često mijenjao pseudonime. Bio je tako i Spahić i Holoček, i Hodža i Hadžija... i drugo.

Po završetku Kongresa Vuković putuje po Sovjetskom Savezu, i u gradu Bakuu govori na radničkom mitingu.

A u Mostaru, panika u policijskim redovima. Gojko je nestao iz Mostara, niko ne zna gdje je... Za njim je raspisana potjernica s detaljnim ličnim opisom. Ipak, po povratku u zemlju, Gojko se u Zagrebu sastaje sa Đurom Đakovićem i Blagojem Parovićem, a u Sarajevu, u stanu Kate Govorušić, informiše članove Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu o svom putu, o kongresu Kominterne, te o zadacima koje je pred sve njih postavio Đuro Đaković, prilikom zagrebačkih razgovora.

Krajem oktobra stiže u Mostar i odmah biva uhapšen. Policija je na sve moguće načine nastojala da sazna gdje je bio posljednjih mjeseci, ali je Gojko stalno hladno odgovarao da je tražio posla po Dalmaciji. Ipak, osuđen je na 20 dana zatvora, a po izlasku mu je naredeno da se ne smije udaljavati iz grada i da se tri puta dnevno mora javljati policiji.

Tada saznaje da je postavljen na čelo novoformiranog Okružnog komiteta KPJ za Hercegovinu. Takođe i to kako je propala kandidatska lista Republikanskog saveza radnika i seljaka (komunista) za opštinske izbore s njim kao nosiocem liste. Naime, pošto nije bio prisutan, vlasti su odbile da potvrde listu, pravdajući to nevjerodostojnošću Gojkovog potpisa. No, Partija je izašla s novom listom, na kojoj je nosilac bio Rade Bitanga i ta lista je na izborima 28. oktobra dobila 236 glasova. Bitanga je izabran u Opštinsko vijeće Mostara.

Četvrtom kongresu KPJ, koji je održan u Drezdenu, novembra 1928. godine, Vuković iz već pomenutih razloga nije

mogao prisustvovati. Ipak, tajnim glasanjem ponovo je izabran među 15 članova Centralnog komiteta KPJ.

Krajem decembra stavljen je i pod poseban policijski nadzor nakon akcije rasturanja letka Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu. Kao ni do tada, policija mu ništa nije mogla dokazati, ali je budno motrila na svaki njegov pokret, susret, razgovor...

A onda dolazi do po zlu čuvene šestojanuarske diktature kralja Aleksandra, do novog, još žešćeg, progona komunista i svih naprednih ljudi, do Zakona o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi i Zakona o državnom sudu za zaštitu države.

Mostarski proletarijat akcijama odgovara na diktaturu. Leci se rasturaju češće nego ranije. Teror policije dostiže gornju moguću granicu. Hapsi se na sve strane, a leci i dalje »kolaju« mostarskim ulicama. Zatvori su puni rodoljuba, izloženih teškim mučenjima, a akcije se ipak nastavljaju. Posebno je bila značajna akcija uoči 1. maja, kada su na lecima bili crvenom bojom utisnuti srp i čekić. Uhvaćen je samo jedan rasturač letaka, ali je zato nasumce uhapšeno još 67 aktivista. Svi su oni bili u mostarskom zatvoru izloženi svirepom maltretiranju. Ta surovost išla je dotle da su neki potražili spas i u samoubistvu, a neki su pod batinama i terorom progovorili... Došlo je do provale...

Nakon akcije rasturanja letaka od 22. aprila uhapšen je i Gojko Vuković. Opet — bez ikakvih dokaza. Bačen je u samicu, ali je i iz samice svojim kanalima uspio da organizuje rasturanje letaka za 1. maj. Policiji je dokazivao da nije kriv, jer je i za letke od 22. aprila tvrdio da o njima ništa ne zna, a sada, kada je u zatvoru i u samici, leci, eto, opet »šetaju« Mostarom. Morali su ga pustiti.

Ali, zakratko! Ponovo je uhapšen 24. maja. Policijski pretres radionice i stana nije ništa donio. Ipak, 18 dana je ležao u policiji, a zatim je otpremljen u zatvor Okružnog suda, da bi iz njega dva puta bio vraćan u policijski zatvor. Traženo je, iznudičivano je bilo kakvo priznanje — batinama, mučenjima, torturom... Neki svjedoci su kasnije govorili da su Gojka vidali svog u krvi, no on progovorio nije. To maltretiranje je trajalo deset punih mjeseci. Tek tada je, s grupom drugova, izveden pred Državni sud za zaštitu države u Beogradu. Sudu su sep-

Optužnica
državnog tužioca,
od 21. marta
1930. godine,
kod Državnog
ureda za zaštitu
države u
Beogradu protiv
Gojka Vukovića i
drugova.

Државни тужилац
код Државног суда за заштиту државе.

Д.Т.Бр. 1900/29.
18.

ПРИТВОР.

О п т у ж н и ц а .

Државни тужилац код Државног суда за заштиту државе у
Београду на основу § 7 Зак. о Др. суду за заштиту државе оптужује:

1.) Вуковића Гојка пок. Вукана, да је и то:

а.) у години 1926. неутврђеног дана и месеца у Мостару
растурео циркулар "Резолуција донешена у априлу 1927. године на
трећој пленарној седници Централног Комитета К.П.Ј. после трећег
партијског конгреса", а која резолуција почла се речима: "Снагу
политичку ситуацију Југославије", а завршава речима: "Да ради
екстремној кампању противу рата за мир и савез са Совјетском Уни-
ом", откуцао на писаној машини; затим лист "Млади Вољеник" -
гласило Савеза Ком. Омладине Југославије (Секција К.О.Ј.) године
III. Фебруар 1927. год. бр. 2.; циркулар бр. 4/1927. са насловом:
"Сви покрајински секретаријати", издао 28. фебруара 1927. са
потписом "Виро П.С.С.К.О.Ј.", обоје заједно литографисале, те бро-
шуру са чланцима под насловом: "Најпречи задаци нашега покрета",
"Партизански рат" и "О сноте народној револуцији", сва три чланка
од Ловина под лажним насловом: "Погометна правка", која је бру-
ра у години 1927. штампана у Загребу у познатој штампарији; у те-
ку године 1929. у Мостару и околици било сам или преко других лица
растурео летке под насловом: "Радничка и селачка Војна и Херцего-
вине" издаше од П.С.С.К.О.Ј. и К.П.Ј., "Селачка Војна и Херцего-
вине" издаше од Покрајинскога Секретаријата К.П.Ј., - "Радничкој
класи Југославије" издаше од Централнога Комитета револуционарних
општина Југославије, те часописе "Класну Борбу", на чијим корица-
ма стоји натпис: "Народно здравље", знајући да се садржином истих
у целости или делом, да се подстреку на насиља према државним
властима и другим угрозом јавног мира, доведе у опасност јавни пората-
рски пронајанда и убеђују други да треба променити политички и со-
цијални поратак у држави злочинном, кривим или на којем или злочинном

tembra 1929. predani Gojko Vuković, Mehmed Bilalović, Rade Bitanga, Uglješa Janjić, Anđelko Vlaho, Mehmed Guja, Ibrahim Lakišić, Nikola Abramović-Bjelica, Pavo Čorić, Mehmed Mičijević, Nijaz Šarić, Ante Vladić, Mirko Vlaho, Pero Mičević, Pero Pavlović, Milan Čupković, Ljuban i Vaso Ajvaz, Avdo Trbonja, Kosta Kaličanin, Rudolf Hrozniček, Eugen Krizmanić, Saveta Bokić, Zorka Petković i Špiro Gutić i gotovo svi osuđeni na robiju. Na robiju su osuđeni i Mustafa Pašić i Jakov Raše, a u Beogradu Sava Medan i Gojko Božović.

Državni tužilac za zaštitu države optužio je Gojka Vukovića da je:

»a) u godini 1928. neutvrđenog dana i meseca u Mostaru rasturao cirkular »Rezolucija donešena u aprilu 1927. godine na trećoj plenarnoj sednici Centralnog Komiteta K.P.J. posle trećeg partijskog kongresa«, a koja rezolucija počinje sa rečima: »Spoljnu političku situaciju u Jugoslaviji«, a završava rečima: »Da vodi sistematsku kampanju protivu rata za mir i savez sa Sovjetskom Unijom«, otkucanu na pisaćoj mašini; zatim list »Mladi boljševik« — glasilo Saveza Kom. Omladine Jugoslavije (Sekcija K.O.J.) godina III. februar 1927. god. br. 2.; cirkular br. 4/1927. sa naslovom: »Svim pokrajinskim sekretarijatima«, na dan 28. februara 1927. sa potpisom »Biro C.K.S.K.O.J.«, oboje zadnje litografisano, te brošuru sa člancima pod naslovom: »Najpreči zadaci našega pokreta«, »Partizanski rat« i »O opšte narodnoj revoluciji«, sva tri članka od Lenjina pod lažnim naslovom »Nogometna pravila«, koja je brošura u godini 1927. štampana u Zagrebu u nepoznatoj štampariji; u toku godine 1929. u Mostaru i okolici bilo sam ili preko drugih lica rasturao letke pod naslovom: »Radnicima i seljacima Bosne i Hercegovine« izdanje od P.S.S.K.O.J. i K.P.J., »Seljacima Bosne i Hercegovine izdane od Pokrajinskog sekretarijata K.P.J., — »Radničkoj klasi Jugoslavije« izdane od Centralnoga Komiteta revolucionarnih sindikata Jugoslavije, te časopis »Klasnu borbu«, na čijim koricama stoji natpis: »Narodno zdravlje«, znajući da se sadržina istih u celosti ide za tim, da se podstrekne na nasilje prema državnim vlastima i ugrozi javni mir, dovede u opasnost javni poredak, vrši propaganda i ubeđuju drugi da treba promeniti politički i socijalni poredak u državi zločinom, nasiljem ili ma kojom

Gojko Vuković na robiji u Sremskoj Mitrovici.

vrstom terorizma, a sem ovoga sa rečima: »Aleksandar krvavi« i »Dole Aleksandar krvavi«, pisanim u letcima »Radnicima i seljacima B. i H.«, »Seljacima B. i H.« vreađa Vladajući Kralj.

b) neutvrđenog dana i meseca u godini 1925. sa još nekim delegatima iz naše države bio na komunističkom kongresu u Beču, zatim meseca septembra 1928. u Moskvi na kongresu III. internacionale, u Bakuu na skupštini metalških radnika, te je tada ostao u Rusiji 7 nedelja i kroz ovo vreme poštao komunističku školu, a tad se kući povratio 22. ili 23. oktobra 1928. godine i sobom donio adrese od više lica u svrhu dopisivanja sa istima na esperantskom jeziku, i naposletku meseca februara 1929. godine išao je u Austrijsku Republiku, odakle je doneo razne komunističke knjige, te je ove sa dva nepoznata lica u autu odneo u Varaždin; dakle stupio u vezu sa raznim ličnostima u inostranstvu u cilju dobijanja pomoći otuda radi pripreme za nasilnu promenu političkog stanja i poretka u državi zločinom, nasiljem ili ma kojom vrstom terorizma;

c) neutvrđeno kada organizovao komunističku ćeliju u Mostaru, druge podučavao kako se imaju organizovati, te postao i do ovoga fatanja u godini 1929. bio član više jedinica komunističke organizacije u Mostaru, dakle organizovao, potpomagao i postao članom udruženja, koje je imalo za svrhu propagandu komunizma, terorizma i ilegalno prigrabljivanje vlasti;

pa da je time učinio zločinstvo... i prestup uvrede Vladajućeg Kralja...«.

Iako bez dokaza i bez pravog prava na odbranu, Vuković je osuđen na tri godine robije u Sremskoj Mitrovici i pet godina gubitka časnih prava. Uzalud je odbrana pokušavala nešto da učini, uzalud je Gojko pokušavao da od tuženog preraste u tužitelja režima i kaže nešto o torturi u zatvoru — nisu mu dali riječ.

Uzalud su kasnije majka Goša i supruga Zlatka tražili pomilovanje — nisu dobili ni odgovor. I Gojko je odrobijao svih svojih 1.095 dana. Iz tamnice se vraća 23. maja 1932. godine.

Međutim, i na robiji Gojko je pokazivao i dokazivao svoj nepokolebljivi revolucionarni duh: hrabrio je druge osuđenike, odbijao da okiva druge kažnjenike jer »kažnjenik ne može

biti izvršilac kazne«, štrajkovao glađu u borbi za prava političkih robijaša...

Po povratku s robije odmah se zaposlio, kako bi prehranio svoju napaćenu višečlanu porodicu. I, mada pod strogim nadzorom policije, ponovo je počeo da organizuje i povezuje pokret. Bilo je to veoma riskantno, jer je došlo do nove provala i novih hapšenja. Ali, ni to ga nije pokolebalo...

»Izlazak s robije Gojka Vukovića značio je prekretnicu u daljem radu komunista u Hercegovini — piše mr Đorđe O. Piljević. Sve do smrti, jula 1934. godine, Gojko Vuković je bio ona ličnost koja je pokretala komuniste i ostale borbene radnike na ekonomske i političke akcije. Pored ostalih aktivnosti, zasluga je ovog upornog i nepomirljivog borca radničke klase da su partijske organizacije u Hercegovini počele nešto širu i aktivniju delatnost među omladinom, seljačkim masama na selu, i, posebno, među brojnim sezonskim radnicima koji su bili neorganizovani. Gojko Vuković je bio organizator i inicijator štrajka mostarskog radništva juna 1933. godine...

Čim je pojačan rad komunista među radnicima i omladinom, režim preduzima oštre mere da to spreči. Policija ponovo proganja i hapsi borbenije radnike i pristalice revolucionarnog pokreta. Da bi onemogućila delatnost komunista i razbila borbenu jezgru u radničkoj klasi, policija pokušava da u redove revolucionarnog pokreta ubaci svoje agente ili vrbuje saradnike iz redova radnika. U novim provalama koje zahvataju i Hercegovinu, 16. decembra 1932. i početkom 1933. godine uhapšeno je u Bosni i Hercegovini 165 lica, od kojih 54 člana Partije, i izvedeno na sud. Pored Rudolfa Hrozničkega, u zatvoru se našlo i 27 komunista i simpatizera Partije iz Mostara, radnika, srednjoškolaca i studenata. Uhapšeni su saslušavani i mučeni u zatvoru mostarske policije i u Sarajevu. Posle devetodnevnog štrajka glađu, sedam uhapšenih pušteno je iz zatvora sredinom 1933. godine (Karlo Batko, Vaso Tošić...), a ostali su 10. juna 1933. izvedeni pred državni sud za zaštitu države i osuđeni na kazne zatvora od jedne do pet godina robije. I na robiji komunisti Hercegovine nastavljaju svoju aktivnost uporno se boreći za poboljšanje uslova života i prava političkih osuđenika.

Posle ovih novih hapšenja komunisti Mostara prelaze u još dublju aktivnost. Za kraće vreme nastupio je period manje političke aktivnosti komunista među radnicima. Njihova delatnost u to vreme ograničava se uglavnom na okupljanje i povezivanje preostalih članova Partije i SKOJ-a i rad na ideološkom i organizacionom izgrađivanju. Strah od novih provala i ubacivanja policijskih agenata i provokatora u njihove redove uticao je na rad komunista među radnicima i širim masama u gradu i na selu. To je usporavalo proces obnavljanja i političkog rada Partije u narednim godinama.

Iako su u provalama 1932/33. godine partijske organizacije u Mostaru bile rasturene, one nisu bile uništene. Nepohapšeni komunisti i oni koji su se tokom 1933/34. godine vraćali sa robije počeli su ponovo, iako dosta oprezno, da okupljaju, povezuju i organizuju borbenije radnike i simpatizere Partije i SKOJ-a. U Mostaru deluju u sindikatima, sportskom društvu »Velež« i među srednjoškolskom omladinom. Početkom 1934. godine socijalisti otvaraju Radnički dom u Mostaru i pristupaju obnavljanju URS-ovih sindikata. Pod uticajem komunista, borbeniji radnici ulaze u ove sindikate i postepeno u njima preuzimaju rukovodstvo u svoje ruke.«*)

Nakon pada s krova jedne zgrade, na kojoj je vršio limarske radove, Gojko Vuković umire 6. jula 1934. godine. Za radničku klasu bio je to veliki udarac: nestao je omiljen revolucionar, čovjek koga se policija plašila, čovjek koji je od Vukovarskog kongresa pa sve do svoje smrti bio član Centralnog komiteta KPJ. Tim povodom CK KPJ je izdao i poseban proglas.

Mostar je Gojku Vukoviću organizovao veličanstven sprovod, sa crvenim cvjetovima u svakoj od nekoliko hiljada ruku. Bio je to nov, svojevrsan vid protesta protiv policijskog terora i režima.

*) »Četvrta i peta konferencije KPJ za BiH u istorijskom razvitku revolucionarnog pokreta 1938 — 1941.«, Institut za istoriju Sarajevo i Komisija Predsjedništva CK SK BiH za istoriju, Sarajevo, 1980. str. 285 — 287.

Narod grada
Mostara na
sahrani Gojka
Vukovića, 7. jula
1934. godine.

Nadgrobni
spomenik Gojka
Vukovića i
njegove majke
Goše, koji su
podigli radnici
grada Mostara.

Porodica Vuković

Zlatka Radić, mlada krojačka radnica, upoznala se sa Gojkom neposredno pred prvi svjetski rat. Imala je tad 21 godinu i dobro je znala i osjećala da dolazi u kuću u kojoj je jedino privređivala Goša, Gojkova majka. Znala je za nedaće u porodici, za neimaštinu i da je Gojko mlad ostao bez oca Vukana. Znala je da se već tada, u ranoj mladosti, opredijelio za radnički pokret, da je učestvovao u štrajkovima, u proslavama Prvog maja.

Slušala je njegove riječi protiv tiranije, riječi za ravnopravan, bolji život čovjeka, riječi protiv nepravde i ugnjetavanja. I zavoljela ga upravo takvog buntovnog i smionog i postala Gojkov vjeran drug, pratilac i saradnik.

»Više od 20 godina — bilježi Nedim Šarac — učestvovala je u njegovoj borbi i radu, dijelila s njim tegobe života progonjenog revolucionara, njegov životni cilj prihvatila je kao svoj. U dugim mjesecima i godinama Gojkovog tamnovanja preuzimala je ulogu hranitelja porodice. Gojkova smrt ju je bolno kosnula i nametnula joj još veće obaveze. Od svoje mršave rukom stečene zarade odvajala je za školovanje djece. Vaspitavala ih je za buduće borce — komuniste dostojne sljedbenike oca.«*

Da ih se podsjetimo...

Mladen je rođen 1917. godine. Imao je krupne, crne oči, srednjeg rasta s jasno izraženim crvenim jabučicama na licu. Uvijek ozbiljan i zamišljen. Jako inteligentan i u razgovorima tih, nenametljiv, vrlo korektan i odmjeren. Nosio je pečat vremena u kome je izrastao. Na njega, što je bilo jako primjetno, kao da se svalilo sve breme tereta, onog teškog života njegove porodice.

Slobodan, rođen 1919. godine, bio je istoga rasta kao i Mladen, blijeda okoštala lica uvijek nasmijan i spreman na šalu. Po pričama onih koji su ga poznavali, ličio je na oca.

* Navedeno djelo, str. 93.

Mladen Vuković,
najstariji Gojkov
sin, poginuo je u
napadu na
Žandarmerijsku
stanicu u
Sokocu, augusta
1941. godine.

Slobodan
Vuković streljan
od ustaša
zajedno sa
Jusufom Čevrom
1. augusta 1941.
godine.

Radojka Vuković,
kćerka Zlatke i
Gojka, ubijena u
ustaškom
Koncentracio-
nom logoru
Jasenovac, 1944.
godine.

Gojko (Radoslav)
Vuković,
najmlađe dijete
Zlatke i Gojka,
poginuo je kao
borac 29.
hercegovačke
divizije NOV i
POS na
Ivan-sedlu, marta
1945. godine.

Radojka je rođena 1925. godine. Bila je mezimica u porodici. Ličila je na majku — mršava, krupnih crnih očiju, duge crne kose, uvijek nasmijana i vedra.

Gojko, zvali su ga Radiša od milja, rođen 1930. godine, bio je najmlađe dijete u porodici. Nestašna, nemirna priroda. Dječak koji je mnogo čuo o ocu, o njegovim saborcima i koji je tek počeo da osjeća bijedu i neimaštinu.

Ali, porodica Vuković nikada nije bila ostavljena. Ostali su Gojkovi saborci, komunisti koji su uvijek dolazili u kuću u Donjoj Mahali. Tu su se najčešće mogli vidjeti: Pero Miličević, Vaso Tošić, Ljuban Ajvaz, Nika Abramović — Bjelica, Rade Bitanga, Pero Konjevod, tu je uvijek i Vukan Kujić koji je bio u srodstvu sa Gojkom.

Inače, Vukan je bio vlasnik stolarske radionice i kod njega su zanat izučavali napredni omladinci. Simpatizer radničkog pokreta koji je davao veoma značajnu novčanu pomoć i pomagao pokret, kako prije rata, tako i u ratu.

Živjeli su Vukovići poput mnogih mostarskih porodica, izrastali i stasali u skojevce i članove Partije. Mladen i Slobodan u Sarajevu uče srednje škole i uključuju se u napredni omladinski pokret.

Trećeg decembra 1936. godine. Štrajk učenika srednjih škola u Sarajevu. Redovna nastava otpočela je tek nakon pet dana. A potom hapšenja. Između ostalih, uhapšen je i Mladen, učenik drugog razreda gimnazije, i predan sa ostalima Državnom sudu za zaštitu države u Beogradu. Po izlasku iz zatvora nastavlja školovanje, a potom odlazi u Zenicu. Tu se zapošljava. Od svoje mršave zarade pomaže porodici. Tada u tim godinama pred sami rat rijetko dolazi u Mostar.

Slobodan pohađa Srednju mašinsku tehničku školu u Sarajevu. Često je u Mostaru, uvijek u društvu sa naprednim omladincima, skojevcima i članovima Partije. Učestvuje u radu napredne srednjoškolske omladine u Sarajevu i Mostaru. Radojka pohađa Žensku zanatsku školu u Mostaru. Završila je dva pripravna i dva razreda stručne škole za šivanje i veze-nje. Uvijek je u društvu sa Fahrom Muštović i Mirom Đozlić — na mjestima je gdje se okuplja napredna omladina Mostara.

Mladi Gojko najčešće je po sokacima mahala, u igrama sa svojim vršnjacima, a vrlo često, pred sami rat, je u stolarskoj radnji Vukana Kujića. Sprema se i on da postane zanatlija, da zaradi koju paru i odnese baki Goši i majci Zlati.

Tako žive Vukovići u danima pred sami rat.

U susretima s njima u njihovoj kući, prvo što te dočeka, priča Fahra, to je topla, blaga riječ Gojkove majke Goše. Bila je to divna, dobra starica. Brižno je bdila nad cijelom porodicom i znala sve puteve svoje unučadi. Od Gojkove smrti nosila je crninu, ali je tugu duboko skrivala u sebi. Zračila je samopouzdanjem i vedrinom i vjerovala u skori osvit slobode.

Kuća Vuković ostala je stjecište napredne omladine, pravo komunističko gnijezdo, u kojoj su se uz Slobodana i Radjku okupljali mladi Mostara.

Slobodan je bio sekretar ulične partijske organizacije i često se nalazio u društvu sa Ahmedom Sefićem, Alijom Kresom i Muhamedom Repcem.

A kada je planuo rat, kada su zatvori postali pretijesni za nove zatvorenike i prepuni nevinog stanovništva i komunista, na poziv Partije patriotski i revolucionarni Mostar je punim srcem stao na novi borbeni položaj. Na čelo su izbili naoružani, najvjerniji njegovi građani — članovi Partije i SKOJ-a.

Živi sjećanje na 30. jul 1941. godine. Mostar je prekriven suncem, onom uzavrelom mostarškom žegom, kada su obale Neretve prepune kupača i kada na ulicama možeš susresti samo po nekog prolaznika okupanog u znoju. U dvorištu stare mostarske kuće u južnom dijelu grada, u Donjoj Mahali odjeknula je bomba i pucnjava iz karabina. Bio je to prvi slobodarski pucanj, prvi oružani otpor neprijatelju — majka Zlatka Vuković branila je odstupnicu komunistima koji su bili u Gojkovoj kući na sastanku. Odjeknula je bomba širom grada i još dalje, pokrenula i osnažila mladost za dane što predstoje, i stavila do znanja tiraninu da je ovaj napaćeni narod presit patnji i stradanja i odlučan u borbi do konačne pobjede.

»Mostar, grad pjesnika, bašta punih jorgovana, juga i topline — bilježi u knjizi »Mostarke« Mahmud Konjhodžić — bio je i prije toga događaja duboko uzbuđen ratnim zbivanjima, slomom vojske stare države i porobljavanjem domovine. A taj dan — dan prvih pucnjeva — još više ga je uzбудio čita-

vog, grad koji je živio bez reda i zakona: ustaše su hapsile, proganjale, ubijale, mučile.«*

Jutro 30. jula nagovještavalo je topao dan, pravu julsku mostarsku žegu. Kod Vukovićevih bili su Slobodanovi drugovi Alija Kreso i Muhamed Rebac. Za ručkom se nije mnogo pričalo. Sva trojica su bili nekako ćutljivi. Poslije ručka otišli su u bašču i tu započeli razgovor pod murvom blizu pčelinjaka. Slobodan i Alija su potom, po običaju, krenuli na Neretvu, nedaleko od kuće da se okupaju i osvježe.

O zbivanjima toga dana Konjhodžić bilježi:

»Oko tri sata poslije podne došao je pod pećinu na Neretvi, dok su se kupači odmarali u hladovini pod stijenom, Ahmed Sefić i zapitao momke:

— Zar nije tu Slobodan?

— Kod kuće je — odgovorio je Alija. — obećao je da će doći.

Ahmed se odmah vratio od kuda je i došao. Ušao je na sporedan ulaz u kuću i sjeo sa Slobodanom u sobi. Bilo je riječi o nekim partijskim zadacima...

Baš u toj odaji gdje su sjedili — u »primaćoj« sobi — bilo je udešeno da se može podići jedna daska od poda iznad malog skloništa oružja. Desetak dana ranije i Alija Kreso je donio od Mladena Balorde jedan vojno-državni pištolj sa tri-desetak metaka. Vidio je tada i dosta bombi tu, u kući.

Jedno ulište u bašti umjesto meda i pčela bilo je puno bombi. Tri je bombe Zlatka držala u samoj kući, u jorganima, koji su po običaju bili složeni jedan na drugi na jednom sanduku.

U sobi gdje su razgovarali Slobodan i Ahmed, pod onim daskama od poda koje su se mogle podići, bilo je skriveno desetak-petnaestak bombi i jedna karabinka sa dosta metaka.«*

Radojka i Fahra, pošto su zalile cvijeće u dvorištu, prišle su do ogledala koje se nalazilo uz ostakljena vrata. »Probale smo«, priča Fahra, »kako će nam stajati crvena marama, kroz osmijeh, vodeći svoje djevojačke razgovore«. Fahra je prva

* Navedeno djelo, strana 15.

* Navedeno djelo, str. 17.

primijetila ustašu sa puškom u dvorištu. Tiho i šapatom upozorila je Radojku i njih su dvije izišle na sporedan ulaz iz kuhinje na ulicu. Na ulici, pored automobila, po sjećanju Fahri-
nom, nalazio se još jedan ustaša, s puškom u ruci. Na njih nije obraćao pažnju. Rastale su se. Radojka se sklonila u kuću Zorke Kovačević, a Fahra je otišla svojoj kući.

A dalje sve se zbilo u jednom trenu. Zlata je upozorila Slobodana i Ahmeda da odmah bježe. Otišla je u sobu, dograbila bombu, istrčala na dvorište, odvila osigurač. Zafijukala je bomba i onda prasak, a potom plotuni. Opšti metež u dvorištu. Zloglasni ustaša Buhač je ranjen. Zlata je savladana od strane ustaša koje su je ugurale u automobil. Ali, Zlata nikad nije pobijedena. Ona je svojom smrću, svojim podvigom i svojim životom bila pravi istinski bljesak kako se gine i živi za domovinu.

U sjećanjima je ostalo zabilježeno da su Ahmed Sefić i Slobodan umakli ka Neretvi. Međutim, Ahmed se vratio u masu naroda koja se već bila okopila oko Gojkove kuće. Da li ga je neko pokazao ili su ga ustaše prepoznale, to vjerovatno ni hroničari neće nikada razotkriti. Pao im je u ruke i zajedno sa Zlatkom strijeljan prvog avgusta 1941. godine na Ovojcima, nedaleko od Mostara.

Slobodan je istrajavao jedno vrijeme pod pećinom na Neretvi. Potom se prebacio u Rodoč kod kuma Stojana.

Vjerovao je u kuma, u one stare dane prijateljavanja Gojkove i Stojanove porodice. Bio je lijepo primljen, ali čim je zaspa, kum je otkrio svoje pravo lice izdajice i ustaškog potkazi-
zivača.

Kum porodice Vuković Stojan izdao je Slobodana.

Ustaše su ga uhvatile na spavanju. Ostala je samo stravična priča očevidaca o zvjerskom obračunu sa mladim komunistom. Svezanog kaišem oko vrata, izloženog na kamionu, proveli su ga gradom, ali ne i skrhanog i slomljenog.

Dostojanstveno i mirno, prkosno i hrabro oprostio se Slobodan od svoga Mostara.

Već prvog avgusta 1941. godine u gradu je osvanuo ustaški proglas u kome se obavještavaju stanovnici Mostara da su Jusuf Čevro, tada sekretar MK KPJ za Mostar, i Slobodan Vuković strijeljani. Tako se već u tim prvim ratnim danima, u prvim bitkama, gase životi Vukovića.

ZAPOVJEDNIŠTVO USTAŠKIH BOJNICA
Župa Hum i Dubrava

PROGLAS

Uhvaćeni komunisti

Slobodan Vuković,

diplomirani tehničar, star 22 godine, pravoslavni iz Mostara;

Jusuf Čevro,

krojački pomoćnik, star 27 godina, musliman iz Mostara;

koji su sudjelovali u napadu na Ustašku ophodnju.

STRELJANI SU.

ZA DOM SPREMNI!

Mostar, 1. kolovoza 1941.

Zapovjednik:

Ivo Herenčić

Ustaški satnik Poglavnikove
tjelesne bojne.

Radojka je u kući sa svojom bakom Gošom, a Gojko dane provodi u stolarskoj radionici kod Vukana Kujića. Zараđuje po neku paru, kako bi se nekako otaljali ti teški dani.

Mladen iz Zenice avgusta 1941. godine prelazi u Romanijsku četvu. Bili su to dani kada je Slaviša Vajner-Čiča pripremao napad na Sokolac, na dobro utvrđen ustaški garnizon. Romanijska četa, sa kojom je išao i Čiča, u streljačkom stroju napadala je od Baltića niz Sokolac.

»Glasinac je bio na nogama, pišu akademik Pavle Fukarek i Savo Pređa jer se vijest pronijela da Čiča napada Sokolac. Niko nije spavao, svi su izašli na brda i slušali. Pred zoru zaparala je raketa nebom u vrhu Sokoca; to je Čiča dao znak za napad. Odmah osuše vatrom teški mitraljezi, puščana paljba, pa bombe. Udaraju zvona na sokolačkoj crkvi, odliježu preko Glasinca, daleko se u noći čuju.

Ustaše i žandari utvrdili su se u nekoliko kuća i davali žilav otpor. Čiča je pozvao dobrovoljce koji će ubaciti bombe u žandarmerijsku kasarnu. Naredio je Ivici Vižralu da ih štiti svojim puškomitraljezom »šarcem«. Bombaši su ubacili bombe, ali tom prilikom je poginulo nekoliko boraca, među kojima i Mladen Vuković, mladi komunista iz Mostara...«*

Oslobođen je Sokolac tog dana, 26. avgusta 1941. godine. Ostao je Mladen sa svojim drugovima na vječnoj straži, ostao je na Romaniji koja kroz istoriju ispisa naljepše stranice o svojim junacima.

Radojka je zimu 1942. dočekala u Mostaru radeći kao ilegalac, uvijek praćena brižnim pogledom bake Goše. Tu je i Gojko, mladi ilegalac, zaokupljen razmišljanjima o partizanskim jurišima, o mladim bombašima i kuririma.

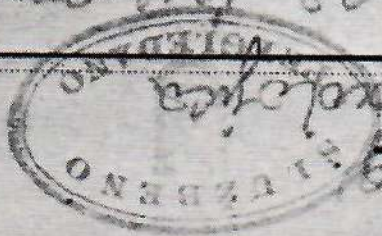
U Mostaru svakim danom postaje sve opasnije po Vukoviće. Oni su poznati i ustašama i četnicima, za njih zna neprijatelj. I zna ko su. Biti Gojkov značilo je biti komunista.

I zato već početkom 1942. Radojka se probija kroz talijanske »blokove« i prihvata pušku. Prošla je mnoge borbe i bila u jurišima. A onda Sutjeska, proboj. Njena snaga bila je na izmaku. Iznurena, pala je u ruke neprijatelja. Odvedena je u ženski sabirni logor Jasenovac.

* »Sarajevo u revoluciji«, tom 3. str. 830.

Pisanije je nagrada za dobar rad i vladanje, i daje pravo na primanje paketa.
Dne 194

Handwritten text, likely a letter or note, written in a cursive script. The text is mirrored across the page, suggesting it was written on the reverse side. It appears to be a message from a prisoner to their family.

Ime i prezime: Vuković Radojka
Šolje zatočenik: Grupa Žeuzki' logor

Pošt. marka
od
Kn 2--

Upraviteljstvo sabirnog logora

za zatočenika: Grupa Žeuzki' logor

Ime i prezime: Vuković Radojka

JASENOVAC

Karta koju je Radojka Vuković kćerka Gojkovića uputila iz ustaškog koncentracijskog logora Jasenovac svojoj rodbini u Mostaru 1944. godine.

Šta se dalje zbilo, to najbolje kazuje Jasenovac; one humke bez oznaka stravična su i potresna priča.

Ostalo je samo njeno posljednje javljanje, dopisnica upućena porodici Kujić 10. februara 1944. godine.

A te godine najmlađi i posljednji član porodice Vuković — Gojko — postaje partizanski bombaš. Tada u tim danima umire i Gojkova majka Goša.

Neustrašivi dječak došao je u Mostar 14. februara 1945. godine i u svečanom defileu pobjedničkih, slavni partizanskih jedinica promarširao gradom.

Niko tada nije ni slutio da je to njegov posljednji oproštaj od grada, da će samo za mjesec dana, u martu 1945. godine, na Ivan Sedlu i on poginuti.

Tako su živjeli Vukovići — hrabro i dostojanstveno — i tako umirali »paleći prve iskre i velike vatre socijalizma.«

***Tako je govorio
Gojko Vuković***

»Prije godinu dana vlada je raspustila naše organizacije. To je bila još jedna nepravda, još jedno nasilje nad radnicima. Mi treba da se što bolje organizujemo kako bi što prije došao čas kada ćemo se osvetiti današnjem društvenom poretku za sve nepravde koje nam se čine.«

(Na prvomajskom mitingu 1914. u Mostaru)

»Mostarski drugovi šalju vam pozdrave sa skupštine i žele vam dobar uspjeh. Živio Prvi maj!«

(Telegram sarajevskim radnicima, 2. maja 1914.)

»Raskrštimo sa buržoaskim parlamentarizmom. Trulo buržoasko društvo se raspada. Buržoaskim parlamentarizmom se ne može ništa postići. Mi ne trebamo s buržoazijom nikakvog sporazuma. Jedino socijalizam preko diktature proletarijata može svijet izvesti iz haosa u koji je zapao...

Ako već zaključimo da se ide u parlament, onda to treba prihvatiti jedino pod uslovom da tamo predstavljamo krajnju ljevicu.«

(Iz govora na Kongresu Socijaldemokratske stranke BiH u Sarajevu, 17. april 1919.)

»Zato što ovako govorimo i radimo u interesu naroda, gazde i gospoda držali su nas u zatvoru nekoliko mjeseci. Ali, ništa ne pomaže buržoaziji. Kao što su radnici našli put kojim idu svome oslobođenju, nalaze ga sada i seljaci, i u zajedničkoj borbi jednih i drugih leži spas čovječanstva.«

(U Konjicu, na zboru radnika, 21. septembar 1919.)

»Ministri danas rade u svoju, a ne u narodnu korist. Radnici tome mogu stati na put samo svojom borbom. Današnju kapitalističku vladu treba zamijeniti komunističkom.«

(Na skupštini željezničara u Čapljini, 18. januar 1920.)

»Predstavници komunista će u parlamentu zastupati interese radnog naroda i vojevati protivu eksploatatora radničke klase.«

(Na agitacionom mitingu, pred izbore za konstituantu u Stocu, 20. novembra 1920.)

»Prije Obznane imali smo 95 odsto organizovanih radnika. Prilikom izbora na Konstituantu rudarski radnici dali su za izborni fond po jednu nadnicu. Obznana je zatekla drugove u štrajku. Poslije Obznane formirana je ilegalna organizacija. Rasturali smo letke i ilegalnu štampu. Na tom radu palo je u zatvor 17 drugova koji su ukupno odležali devet godina. Niko nam nije dolazio. Kasnije smo radili što smo mogli. Više smo puta pokušali da stvorimo organizacije. Poslije bečke konferencije došao je k nama jedan drug iz Sarajeva i dao nam

uputstva za rad. Odmah iza toga formirali smo ilegalnu organizaciju, koja se sastoji iz dvije grupe: četiri ćelije koje ukupno broje 35 članova. U raznim selima ima pet poveznika.«

(Iz diskusije na Drugoj konferenciji KPJ, Beč, 9—12. maj 1923.)

»Hercegovina je krševita zemlja. Seljak producira duvan, mora ga jeftino prodavati državi, koja sama normira cijenu, a za to mora kupovati sve, mora kupovati od zelenaša. Simpatije za nas su očite. Partija ima 35 članova i omladinsku grupu od sedam. Ako bih brojao one koji aktivno rade, a ne plaćaju članarinu, takvih ima još 35. Simpatizera ima mnogo. Prodavana je »Borba« 200 kom., »Organizovani radnik« 20, »Glasnik istine« 25 — u Mostaru i okolini. Razmirica među nama nema. Radimo što možemo do boljih vremena. Obnovili smo nezavisne sindikate, ali nam ih je policija rastjerala. Bez sindikata teško je raditi među masama. Zato smo zaključili da ih osnujemo pod okriljem URSS-a...

Kod nas sindikate vode komunisti. Oni će biti utoliko komunistički ukoliko ćemo u njima tako raditi. Za Prvi maj rasprodali smo 200 komada majskog spisa nezavisnog sindikata a njihovog ni jednog. Imali smo u rudniku ćeliju iz profesionalista i sada već uspješno radimo i među kopačima. Mi ne tražimo od CK ni pare ni inicijative, nego tražimo samo to da se i drugdje radi. Prvo je potrebno sići u mase, dobivati pretplatnike za štampu i rasturanje ilegalne literature. Osvojili smo čitaonicu žutih željezničara. Imamo i svoju ilegalnu čitaonu. Kontakt sa seljacima dobar je. Drugovi šoferi nose u sela štampu i voze nas zabadava. Seljaci proizvođači duvana padaju u sve veću zavisnost od banaka.«

(Iz diskusije na Trećem kongresu KPJ, Beč, 17—22. maj 1926.)

Gojko nije bio sam

Iako jedan od neospornih rodonačelnika radničkog pokreta u Mostaru i Hercegovini, Gojko Vuković nikada nije bio sam ili jedini. Uz njega ili s njim zajedno stasavala je plejada izrazitih revolucionarnih ličnosti koje su Mostaru i Hercegovini i u vrijeme njegovog života davale posebnu revolucionarnu aromu, a neki od tih kadrova revolucije iz Hercegovine postali su široko poznati u jugoslovenskom, ali i u međunarodnom radničkom pokretu. Međutim, zbog ilegalnih uslova rada, o mnogima od tih divnih ljudi malo se zna; zapamćenja su vremenom blijedila, pisanih tragova ili nema ili ih je ostalo veoma malo. Mnoge tajne, mnoge akcije odnijeli su svjedoci ili akteri sa sobom u grob.

Zato neka ove kratke biografije nekih od hercegovačkih revolucionara tog, Vukovićevog doba, posluže i kao motiv za šira istraživanja njihovog revolucionarnog djela i životnog puta. Jer, u Hercegovini se vodila neprekidna borba — nekada uspješnije, nekad manje uspješno — ali kontinuirano i raznovrsno, između komunista i reakcije. Ljudi, ti hrabri radnički prvaci, udarali su temelje jednom novom životu... Uglješa Danilović kaže: »Trebalo bi priznati drugovima pionirima i organizatorima partijskog i sindikalnog rada, kako onima iz redova starije generacije u koje spadaju Života Neimarević, Rade Bitanga i drugi, tako i mladima, među kojima se ističu Muja Pašić, Rudo Hrozniček, Karlo Batko, Savo Medan, Safet Mujić i još mnogi. Njihova je zasluga što je radnički pokret u Mostaru, sa Partijom na čelu, uspješno savladivao sve prepreke i svoju borbu ovjenčao pobjedom. Nije slučajno Četvrta pokrajinska konferencija održana ovdje i nisu slučajno članovi partijskog rukovodstva u Mostaru ušli u novi Pokrajinski komitet. To je bio rezultat dotadašnjeg uspješnog rada.«*)

Zato, neka redovi koji slijede, posluže samo kao kratko podsjećanje na neke od tih ličnosti... **)

*) »Četvrta i peta konferencija KPJ za BiH u istorijskom razvitku revolucionarnog pokreta 1938 — 1941.«, Institut za istoriju Sarajevo i Komisija Predsjedništva CK SK BiH za istoriju, Sarajevo 1980. str. 25

**) Kao izvor za ove biografije poslužila je »Enciklopedija Jugoslavije« Jugoslovenskog leksikografskog zavoda, Hronologija radničkog i revolucionarnog pokreta, zbornik »Četrdeset godina«, predratna napredna štampa, neki arhivski materijali i memoarska građa.

Batko Karlo

Rođen je u Sarajevu 7. avgusta 1907. godine. Od 1914. godine je živio u Mostaru, gdje je izučio bravarski zanat i, kao veoma mlad, već se 1925. godine aktivirao u radničkom pokretu. Članom KPJ je postao 1928. godine. Nakon šestojanuarske diktature kralja Aleksandra uhapšen je s grupom drugih mostarskih komunista i pred Državnim sudom za zaštitu države osuđen na dvije godine robije. Robijao je u Sremskoj Mitrovici. Po izlasku iz tamnice, 1931. godine, radi na obnavljanju i sređivanju partijske organizacije u Mostaru. Taj rad je, međutim, u posljednjoj deceniji stare Jugoslavije bio prekidan čestim hapšenjima, jer se Batko trajno nalazio na indeksu policije kao prononsirani komunista. Pred rat postaje članom Oblasnog komiteta Partije za Hercegovinu. Među prvima, jula 1941. godine, odlazi u partizane. Bio je član Okružnog komiteta KPJ za Foču i Kalinovik, komesar čete i komesar petog bataljona Desete hercegovačke udarne brigade. Poginuo je u toku Četvrte neprijateljske ofanzive kod Prozora, 1943. godine. Proglašen je narodnim herojem.

Alfred
– Fredi Bergman
– Lenc

Rođen je 28. novembra 1901. godine u Visokom u željezničarskoj porodici. Otac mu je ubrzo premješten u Mostar, gdje je Alfred završio osnovnu školu i gimnaziju. S ocem je češće posjećivao Radnički dom, i tu je kasnije među radnicima bio poznat kao Fredi Mostarac. Uticao je na Blagoja Parovića, kada je ovaj došao u Mostar. Postali su prijatelji, jer su se kasnije sretali, na partijskom radu i u zemlji i u inostranstvu — u Beču, Pragu, Parizu, Španiji... Kao osamnaestogodišnjak, nakon osnivanja Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista), Bergman se uključuje u omladinski pokret, a ubrzo postaje i član Partije. Studirao je ekonomske nauke u Frankfurtu i Beču. U Beču upoznaje Mustafu Golubića i od njega dosta uči, kada je riječ o konspirativnom partijskom radu. Od tih bečkih dana Bergman je stalno usavršavao svoje partijsko djelovanje na tom sektoru, pa se ubraja među najsposobnije partijske tehničare svog vremena. Na povratku iz Beča u Zagreb zadržao se u Sloveniji da uspostavi vezu za prebacivanje ilegalaca preko granice. I, već u aprilu 1925. godine, pred Peti prošireni plenum IK Kominterne bez problema iz Zagreba preko granice prebacuje i Georgi Dimitrova. Tada preuzima dužnost glavne ličnosti za nabavku svih vrsta falsifikovanih dokumenata: pasoša, legitimacija, viza, objava, vojnih isprava — a paralelno drži vezu s rukovodstvom u Beču. Nešto kasnije postaje rukovodilac Centralne partijske tehnike pri CK KPJ u Beču, Pragu i Parizu. Prisustvovao je sjednicama Politbiroa CK KPJ, iako nije bio njegov član. KPJ ga zatim šalje u Moskvu u partijsku školu. Po povratku, određen je da

bude veza KPJ sa KP Čehoslovačke sa sjedištem u Pragu. Iz Praga se seli u Pariz, gdje vodi brigu o dobrovoljcima koji su stizali iz Jugoslavije za Španiju, a onda i sam odlazi u Španiju. Poslije sloma španske republikanske vojske jedno vrijeme je interniran u logore u Francuskoj, a 1940. se vraća u zemlju. Bio je odmah uhapšen i 9. aprila 1941. (dan prije ulaska Nijemaca) odgovarao je u Beogradu pred Sudom za zaštitu države. Presuda je, uslijed nedostatka dokaza, bila oslobađajuća, ali ga policija ponovo hapsi i s ostalim uhapšenim komunistima predaje ustašama. Interniran je u Kerestinec i strijeljan u Maksimirskoj šumi s prvom grupom od deset komunista.

Rade Bitanga

Radina porodica je porijeklom iz planinskog sela Rakitna u posuškom kraju, uz samu granicu Bosne prema Duvnu.

Rade je rođen 1891. godine i već u devetoj godini je ostao bez roditelja. Brigu o njemu preuzima gostioničar Kramer, koji ga je i poslao na izučavanje tipografskog zanata. Po izučavanju zanata, susreo se sa Darinkom Bojčić, s kojom je poslije zasnovao brak u kome je imao dvoje djece — Neđu i Nadu.

Učestvovao je u štrajkovima i sindikalnom pokretu koji se tek rađao, još prije Prvog svjetskog rata, a od 1919. godine, kada je osnovana KPJ, postaje njen član i funkcioner.

Od tada ne prestaje njegovo drugovanje sa Gojkom. Svugdje su i na svim mjestima gdje se okupljaju radnici. Za-

jedno su na svim zborovima radnika i komunista. Na poprištima su borbe za slobodu i na udaru policije. Zajedno odlaze u zatvor 1929. godine i izdržavaju robiju u Sremskoj Mitrovici.

U sjećanjima njihovih savremenika živi uspomena na dan Gojkove sahrane jula 1934. godine. Rade je bio jedan od organizatora Gojkovog sprovoda. Uspio je da na čelu posmrtno povorke bude vijenac od crvenog cvijeća sa crvenim trakama. Popovi su tražili da bude krst, ali Rade je bio uporan i istrajan i popovima je samo preostalo da napuste posmrtnu povorku.

Bila je to još jedna velika pobjeda crvenog rada, svojevrsan način otpora čuvarima režima, prkos i raport mostarskih komunista narodu i Komunističkoj partiji Jugoslavije o spremnosti da istraju na putu do konačne pobjede.

I Rade nastavlja tim putem. Postaje sekretar MKKPJ za Mostar i član Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu. Na parlamentarnim izborima 1938. godine nosilac je liste stranke radnog naroda za mostarski okrug.

Veoma je angažovan u KUD »Abrašević«. Rukovodilac je Sekcije za naobrazbu pri Mjesnom međustrukovnom odboru. Jedan je od glavnih predavača, a posebno je vrlo rado i veoma studiozno govorio o religiji. Bio je pravi masovik kome je briga o čovjeku bila iznad svega. Njegove riječi prijekora pokretale su mlade na akciju, prosto ih plijenile.

»Šta će reći onaj ko padne u zatvor, a niko mu ne posjeti porodicu, kuću njegovu, ne upita ih šta im treba«, sjeća se Franjo Šimić Radinih riječi, koje su izvirale iz inače krupne ljudine, koji je bio sušta dobrotu od čovjeka, čovjek koji se samo jedino mogao voljeti. Ljudi su voljeli njega, a on je bes-krajno volio ljude.

U septembru 1940. godine uhapšen je sa grupom komunista u Mostaru. Policija ga je odvela sa više rukovodilaca mostarske partijske organizacije u Lepoglavu, nešto kasnije predala ga je ustašama koji su ga ubili 1941. godine.

Mladen Čonić

Rođen je u selu Obrežu kod Zemuna 27. avgusta 1900. godine. U Mostar dolazi kao dijete i tu završava gimnaziju, a zatim upisuje studij tehnike, koji međutim prekida da bi se mogao sav posvetiti radu u revolucionarnom radničkom pokretu. Još kao gimnazijalac Mladen Čonić je organizator formiranja mjesne organizacije SKOJ-a u Mostaru, koja je izrasla iz Naobrazbenog kluba; takođe je inicijator i formiranja sportskog kluba »Omladina«, koji je okupljao mlade skojevce. Kao delegat mostarske skojevske organizacije učestvuje na kongresu SKOJ-a u Zagrebu 1919. i u Beogradu 1920. godine. Godine 1921. nastavlja da radi u Zagrebu, piše u legalnoj i ilegalnoj štampi KPJ i SKOJ-a, a jedan je od organizatora akademskog društva »Galilej«. Nakon prekida studija, 1924. godine, potpuno se posvećuje radu u KPJ. U periodu 1925—1926. sekretar je Mjesnog komiteta PK KPJ za Hrvatsku i jedan od glavnih organizatora stvaranja ilegalnih partijskih ćelija po najvećim zagrebačkim tvornicama. Kao delegat zagrebačke partijske organizacije učestvuje na III kongresu KPJ 1926. godine. Kada je protjeran iz Zagreba u Mostar, pa ponovo iz Mostara deportovan u Zagreb (nakon više hapšenja i progona), počinje da djeluje kao ilegalac i radi na stvaranju i učvršćivanju partijskih organizacija u Mostaru, Sarajevu, Beogradu i Somboru. Poslije šestojanuarske diktature emigrirao je u Sovjetski Savez i od 1930. godine je živio u Kerču na Krimu, gdje je do 1933. bio sekretar tvorničkog komiteta SKP(b) u tamošnjem metalurškom zavodu. Zahvaćen čistkom u tom zavodu, bio je isključen iz SKP(b), ali je ostao na radu sve do 1937. godine, kada mu se gubi svaki trag.

Pavo Džeba

Rođen je u Konjicu 1888. godine, gdje je i izučio obućarski zanat. Vrlo mlad se uključio u napredni pokret i bio centralna figura revolucionarnog radničkog pokreta i KPJ između dva rata u Konjicu.

Učesnik je Oktobarske socijalističke revolucije i član Boljševičke partije u Rusiji. Odmah po povratku u zemlju 1919. godine, aktivno se uključuje u rad Socijal-demokratske stranke Bosne i Hercegovine i postaje jedan od njenih najaktivnijih članova i rukovodilaca u Konjicu. Širi socijalističke ideje među radnicima, učestvuje u radničkim manifestacijama, pa je kao takav na oku policije i žandarima. Već od 1920. godine predsjednik je partijske organizacije u Konjicu koja okuplja značajan broj članova. Uzima aktivnog učešća u štrajku željezničara 1920. godine i stalno je na vezi i uskoj saradnji sa Gojkom Vukovićem i Ivanom Krndeljom. Na listi Komunističke partije za Okrug mostarski, pored ostalih, nalazi se i Pavo Džeba. Po nastupanju Obznane, Radnički dom u Konjicu je zatvoren. Ali, Pavo nastavlja rad iako je pod prismotrom policije. 24. jula 1921. godine ga hapse. Na saslušanju priznaje da je komunista i ostaje odlučan u svom stavu. Njegovu čvrstinu, nepokolebljivost i nesalomiv duh revolucionara najbolje — ilustruju riječi kotarskog predstojnika upućene Zemaljskoj vladi u Sarajevu: »Pavo Džeba je najpogubelniji, odnosno najžešći komunista i možda jedini koji se sada javno takvim priznaje.«

Na parlamentarnim izborima 1927. godine kandidat je KPJ za Konjički srez. Osnivač je Radničkog sportskog kluba »Sloboda« u Konjicu i predsjednik kluba. On stiže svugdje

gdje osjeća da može pomoći. Izuzetan je agitator i organizator, komunista koji je bio omiljen među mladim Konjica. Za vrijeme Šestojanuarske diktature 1929. godine uhapšen je i osuđen zajedno sa ostalim komunistima. Po izlasku sa robije sve do 1940. godine u društvu je napredne omladine Konjica. U ljeto 1940. godine u Konjicu je osnovana podružnica URSS-ovih sindikata, a krajem iste godine i Sindikat zanatskih radnika. Tu je Pavin doprinos izuzetan i značajan. U sudbunosnim danima 1941. godine radi na pripremi ustanka u konjičkom kraju. Noću 23. aprila 1942. godine, u vrijeme masovnih hapšenja u Konjicu, ustaše upadaju u Pavinu kuću. Pavo ni tada nije poklekao, pružio je oružani otpor, ali je pogoden metkom junački pao na kućnom pragu.

Rudolf Hrozniček

Rođen je u Kladnju 18. decembra 1904. godine. Kao učenik dolazi u Mostar, gdje završava zanatsku školu. U Nezavisne sindikate stupa 1925. godine. Bio je član sindikalnog odbora metalaca. Volio je rad s masama; mase su uvijek bile predmet njegovog interesovanja, a njihove želje »spiritus movens« njegove akcije. Zato se i kretao svugdje gdje su bili napredni ljudi — u »Veležu«, u »Abraševiću«, u Radničkom do-

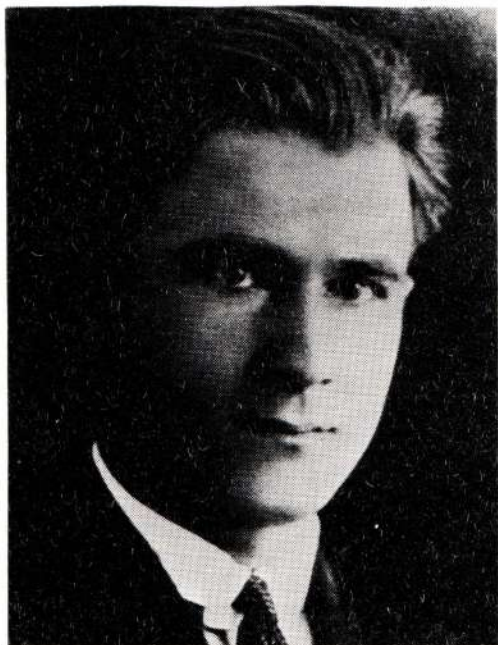
mu, u Muslimanskoj biblioteci. Posebno je volio kulturno-umjetnički rad, pa je i sam režirao neke amaterske predstave u Muslimanskoj biblioteci i Radničkom domu. Član KPJ je postao 1928. godine, a 1932. je biran za člana Mjesnog komiteta KPJ za Mostar, i kao takav učestvuje na Pokrajinskoj partijskoj konferenciji u Sarajevu. Policija ga je često hapsila, proganjala i zatvarala. Iako je 1930. na sudu bio oslobođen optužbe, tri godine kasnije je suđen na dvije godine robije. Po povratku s robije, zajedno s drugim robijašima — prije svega Mustafom Pašićem, Karlom Batkom i drugim — obnavlja ilegalnu partijsku organizaciju od svega 10 do 15 članova, ali s jakim uticajem na željeznici, u Rudniku i među zanatlijama. Godine 1938. izabran je u Pokrajinski komitet KPJ za BiH, zajedno sa Mustafom Pašićem, Karlom Batkom, Pašagom Mandžićem i Uglješom Danilovićem. U ovom sastavu Komitet je djelovao sve do ljeta 1939. godine. Učestvovao je i na Petoj pokrajinskoj konferenciji kao delegat Mostara. Juna 1940. godine, kada je formiran Oblasni komitet KPJ za Hercegovinu, ulazi u nj zajedno sa Mujom Pašićem, dr Safetom Mujićem, Karlom Batkom, Mirom Poparom i Jusufom Čevrom. Poslije septembarskih demonstracija u Mostaru, u čijim pripremama je učestvovao, ponovo je uhapšen i otpremljen u logor Lepoglavu. Tu je dočekao tzv. NDH i ustaše. Uskoro je prebačen u ustaški logor u Koprivnici. Uhvaćen je pri pokušaju bijega, zvjerski mučen i ubijen u logoru Stara Gradiška, u ćeliji gdje je, zajedno sa 15 drugih komunista, ostavljen bez hrane i vode.

Ivan Krndelj

Rođen je u selu Blizanci, Čitluk, 3. novembra 1888. godine. Po završenoj srednjoj školi zapošljava se kao željeznički činovnik i službuje u Čapljini i Sarajevu. Kao član Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine razvija značajnu političku aktivnost među željezničkim radnicima. Član KPJ je od njenog osnivanja 1919. godine. Zbog svoje djelatnosti je otpušten iz službe i 1922. godine prelazi u Zagreb. Tu je bio komunistički gradski zastupnik, poslanik u Oblasnoj skupštini za Zagreb, sekretar Pokrajinskog sindikalnog vijeća, član PK KPJ za Hrvatsku i Slavoniju. Učestvovao je u radu Trećeg kongresa KPJ. Na parlamentarnim izborima 1925. kandidovan je na listi NRPJ za okrug Zagreb, a na parlamentarnim izborima 1927. bio je nosilac liste Radničko-seljačkog republikanskog saveza. Nalazio se uz bok Josipa Broza Tita i pružio mu podršku na Osmoj mjesnoj konferenciji KPJ za Zagreb 1928. godine, kada se raščištavalo sa frakcijama. Pisao je u partijskoj i sindikalnoj štampi, a jedno vrijeme i uređivao »Organizirani radnik«. Policija ga je često hapsila i osuđivala. Poslije šestojanuarske diktature uhapšen je i konfiniran u logor u Krapinu, ali uspijeva da se izvuče i prebjegne u Austriju. Godine 1930. odlazi u Moskvu, gdje je najprije bio upravnik KUNMZ-a, a zatim je radio u aparatu Profinterne. Na rad u CK KPJ prelazi 1934. Novembra 1939. vratio se u zemlju. Uhapšen je u Zagrebu, predan Državnom sudu za zaštitu države, oslobođen optužbe zbog nedostatka dokaza, ali nije pušten na slobodu, nego je ponovo predat zagrebačkoj policiji i aprila 1940. interniran u logor Lepoglavū. Iz internacije je pušten

31. jula 1940. godine, ali je neposredno pred fašističku agresiju ponovo uhapšen, predat od tadašnje Maček-Šubašićeve policije ustašama i bačen u logor Kerestinec. Poginuo je jula 1941. prilikom poznatog neuspjelog pokušaja bijega komunističara iz tog logora.

Dr Safet Mujić

Rođen je u Mostaru 23. marta 1908. godine. Gimnaziju je završio u Mostaru 1926. godine, a Medicinski fakultet u Beogradu 1932. godine. Kao student prišao je revolucionarnom radničkom pokretu. Član KPJ postao je 1938. godine u Mostaru, gdje je radio svo vrijeme od završetka studija do 1941. godine. Bio je omiljen i kao čovjek i kao ljekar. Veoma društven, komunikativan i elokventan, trudio se da svoj društveni, profesionalni i politički angažman usmjeri tamo gdje su ljudi i gdje se ljudi okupljaju. Tu je tražio puteve i načine za širenje ideja Komunističke partije. Snažnog uticaja imao je i na mlade. Godine 1939. postao je član Mjesnog komiteta KPJ za Mostar, a 1941. godine i član Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu. Jedan je od organizatora ustanka u sjevernoj Hercegovini i organizator sanitetske službe u hercegovačkim partizanskim jedinicama. Istakao se ličnom hrabrošću i brigom za bolesne i ranjene borce. Poginuo je u Zabrdju kod Prozora juna 1942. godine spasavajući živote ranjenih partizana. Proglašen je narodnim herojem.

Sava Neimarević

Rođen je u Mostaru 3. juna 1896. godine. Tu je izučio li-marski zanat. Kao naprednog radnika zapažaju ga već austrougarske vlasti, hapse i od 1914. godine do 1916. godine interniraju u logor, a zatim, kao i većinu drugih logoraša, mobilišu i šalju na front. Neimarević je, međutim, već 1917. godine ilegalno u svom rodnom gradu, gdje djeluje na obnovi radničkih organizacija. Član je KPJ od njenog osnivanja. Pored Gojka Vukovića, jedna je od najistaknutijih figura radničkog pokreta Mostara i Hercegovine tog vremena, tribun koji se slušao i koga se željelo čuti, aktivista kojem nije ništa bilo teško, revolucionar koji se vlasti nije plašio, moglo bi se čak reći da je, prkoseći joj, išao u njene ralje. Bio je član i sekretar Mjesnog komiteta KP u Mostaru, funkcioner u sindikalnim i drugim radničkim organizacijama, organizator više štrajkova i demonstracija. Zbog svoje revolucionarne djelatnosti stalno je bio proganjan i otpuštan s posla. Godine 1928. emigrirao je u Sovjetski Savez, gdje mu se nakon izvjesnog vremena gubi svaki trag.

***Blagoje Parović
Šmit, Crni, Stevan***

Rođen je u selu Biograd kod Nevesinja 25. marta 1903. Ostavši rano bez roditelja, sa 13 godina se upućuje u svijet. Naime, 1916. godine je Hercegovinom vladala velika glad i harale zarazne bolesti, pa je iz Bosne i Hercegovine u plodnije krajeve preseljeno 10 do 12 hiljada djece. Parović se obreo u Vinkovcima, gdje je izučio obućarski zanat. Ubrzo se vraća u Hercegovinu i kao obućarski kalfa u Mostaru djeluje u lokalnom sindikalnom pokretu i postaje član SKOJ-a. Iz Mostara seli u Sarajevo, gdje ga otpuštaju s posla. Godine 1921. se zapošljava u Tuzli i djeluje u sindikalnoj organizaciji, omladinskim grupama i 1922. postaje sekretar radničkog sportskog društva »Gorki«. Zatim slijedi rad u Bijeljini, pa u Novom Sadu. U KPJ je primljen 1924. godine. Njegove organizacione sposobnosti dolaze do punog izražaja u osnivanju i učvršćivanju partijskih organizacija u Novom Sadu, Beogradu, Zagrebu i drugdje. U grupi zagrebačkih radnika, koja 1927-1928. počinje odlučnu antifrakcijsku bitku, Parović je među prvima. Izabran je za sekretara Saveza kožaraca Jugoslavije i za člana zagrebačkog Mjesnog komiteta KPJ. Proganjan i više puta hapšen, Parović je uspio da više puta obori policijske optužbe. Poslije zavođenja šestojanuarske diktature Parović prelazi u ilegalnost i 1930. dolazi u Moskvu, gdje završava Međunarodnu lenjinsku školu kao jedan od najboljih. Radio je zatim u Moskvi, pa u Njemačkoj, kao partijski instruktor. Tečno je govorio nekoliko jezika. Godine 1932. vraća se u zemlju na partijski rad u privremeno partijsko rukovodstvo. Mnogo je doprinio obnavljanju partijskih organizacija razbijenih poslije šestojanuarske diktature i pripremanju Četvrte partijske kon-

ferencije. Pune tri godine neprekidno putuje iz mjesta u mjesto i radi na različitim partijskim poslovima. Bio je inicijator sazivanja Konferencije KPJ za Srbiju, ljeta 1934. na Zlatiboru, i kao delegat CK KPJ glavni referent. Na Četvrtoj partijskoj konferenciji KPJ izabran je za člana Politbiroa. Na junskom Plenumu CK KPJ 1935. u Splitu Parović predsjedava prvog dana. No, dolazi u sukob s tadašnjim generalnim sekretarom CK KPJ Gorkićem, koji uspijeva da ga isključi iz Politbiroa. Partijsko rukovodstvo ga šalje 1936. u Moskvu, odakle u martu 1937. odlazi u Španiju. Početkom jula primio je dužnost komesara XIII internacionalne brigade. Poginuo je kao heroj, desetine metara ispred drugih, kada je naredio juriš u ofanzivi koja je vršena kod Brunete 7. jula 1937. godine.

Mustafa Pašić

Rođen je u Mostaru 16. oktobra 1906. godine. Tu je izučio i bravarski zanat. Još kao omladinac uključuje se u sindikalnu i političku borbu mostarskih radnika. Kao devetnaestogodišnjak, 1925. godine postaje član KPJ. Poslije zavođenja šestojanuarske diktature uhapšen je i u Beogradu osuđen od Suda za zaštitu države na pet godina robije. Robijao je u Lepoglavi i Sremskoj Mitrovici. U mitrovačkoj kaznionici, međutim, ponovno je osuđen: kao neposlušnom robijašu, bolje rečeno kao revolucionaru koji je nepokolebljiv u svom uvjerenju, Sud »dodjeljuje« još dvije godine. Tako je Mustafa Pašić odrobijao punih sedam godina. Njegov dolazak u Mostar s robije odmah se osjetio u revolucionarnom radničkom pokre-

tu. Pašić danonoćno radi na organizacionom sređivanju i učvršćenju partijskih organizacija u Hercegovini, klasnog sindikalnog pokreta, aktiviranju omladine, radu na selu, masovnim organizacijama. Od 1939. sekretar je Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu, na koju dužnost je došao nakon prikupljenog iskustva kao sekretar Mjesnog komiteta KPJ u Mostaru. Na Četvrtoj pokrajinskoj konferenciji KPJ 1938. godine u Mostaru izabran je u Pokrajinsko partijsko rukovodstvo, i to za sekretara. Na Petoj pokrajinskoj konferenciji KPJ za BiH jula 1940. godine Pašić je izabran za delegata na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ, na kojoj učestvuje u Zagrebu, oktobra 1940. godine. Nakon avgustovskih i septembarskih demonstracija u 1940. godini u Mostaru Pašić mora da se skloni u Sarajevo, gdje nastavlja partijski rad. Poslije sloma stare Jugoslavije, Pokrajinsko rukovodstvo KPJ za Bosnu i Hercegovinu određuje Mustafu Pašića za političkog komesara Oblasnog štaba za Hercegovinu. U partizane je krenuo iz Mostara 17. jula 1941. sa prvim partizanskim odredom, ali je odred bio razbijen. Vraća se u Mostar, a u partizane se probija septembra iste godine i nalazi se u Mostarskom (Konjičkom) bataljonu. Ubijen je u četničkom puču u selu Glavatičevu kod Konjica 14. juna 1942. godine.

Risto Samardžić
— *Rinda, Noskov*

Rođen je 1894. godine u Mostaru, gdje je izučio limarski zanat. Rano se priključio radničkom pokretu, tako da je 1920. godine bio delegat na Vukovarskom kongresu. Bio je nadaren partijski radnik, pa ga Centralni komitet 1926. godine šalje u Sovjetski Savez na školovanje. U Moskvi je završio Komunistički univerzitet nacionalnih manjina zapada (KUNMZ). Pri povratku u zemlju 1929. prisustvuje u Beču Zemaljskoj sindikalnoj konferenciji. Bio je član CK KPJ, a kasnije i Politburoa. Sredinom 1930. godine vratio se u zemlju i u Zagrebu odmah bio uhapšen. Nakon strahovitog mučenja u zagrebačkoj policiji, po zvaničnoj policijskoj verziji, pribjegao je samoubistvu — skočio je sa trećeg sprata u dvorište i na mjestu ostao mrtav. Policija je proturala vijesti i o slabom držanju Riste Samardžića, o njegovim provalama i slično. Željeli su ga kompromitovati i u radničkom pokretu, jer su znali da je član Politburoa CK KPJ. Lijepili su mu optužbe da je provalio Peru Popovića-Agu i Josipa Kolumba, koji su stradali u jednoj namještenoj zasjedi. Međutim, danas se zna da to nije tačno, odnosno da pogibija Popovića i Kolumba nema nikakve veze sa Samardžićem, dapače zna se i to da Risto nije policiji progovorio ni riječ. Samardžića su policajci nakon mučenja i maltretiranja mrtvog bacili kroz prozor i tako inscenirali njegovo samoubistvo.

Mostar danas

Jedinice VIII udarnog korpusa i XXIX udarne hercegovačke divizije Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije sa generalima Petrom Drapšinom i Vladom Šegrtom na čelu oslobodile su Mostar 14. februara 1945. godine.

»Mostar je slobodu dočekao na svojim ulicama, u svojim kućama, po svojim avlijama, kao najdraži i najljepši behar koji je ikada procvao za sve njegove građane, za sve Mostarce. Prestala je prošlost i počela sadašnjost i budućnost grada vedrine i svjetlosti...«* (Zuko Džumhur)

Gotovo četiri decenije u slobodi grad se širi i mijenja, postaje jedna od razvijenijih urbanih sredina Bosne i Hercegovine i Jugoslavije. Mostar je danas politički, privredni, naučni, kulturni i sportski centar Hercegovine, grad sa 75 hiljada stanovnika, a mostarska opština sa oko 115 hiljada stanovnika. Moderan je univerzitetski grad.

Prije rata Mostar je imao 18 hiljada stanovnika. Gradska privreda, državna ili privatna, sve do 1941. godine posjedovala je zastarjela, praktično još austro-ugarska sredstva za proizvodnju. U vremenu između dva rata nije bilo gotovo nikakvih ulaganja u razvoj grada.

Rat je, kao i u svim dijelovima naše zemlje, ostavio pustoš. Privredni objekti, trgovina i zanatstvo pretrpjei su znatne štete, tako da je 1945. godinu Mostar dočekao samo sa nekoliko, koliko-toliko osposobljenih privrednih pogona u Rudniku mrkog uglja, Fabrici duhana, Duhanskoj stanici, Tkaonici platna, Ciglani i Krečani.

Ali, Mostarci su sa zanosom radnika i žarom graditelja već u prvoj godini poslije rata učinili toliko da je Mostar ponovo imao ono što je imao 1941. godine. Naime, vrijeme obnove i izgradnje je period osposobljavanja i puštanja u pogon privrednih objekata čija je proizvodnja tada dostigla nivo iz 1939. godine.

* »Monografija Mostara«, str. 160.

Svjedoci stvaralačkih napora su brojni privredni kapaciteti, obrazovne, kulturne i druge institucije, stručni, visokosučni i naučni kadrovi, visoka stopa zaposlenosti stanovništva, hiljade novih stanova, značajni infrastrukturni objekti, nove ulice i brojna druga ostvarenja u materijalnom, kulturnom i ukupnom razvoju.

Mostar se razvio u grad sa gotovo 43 hiljade zaposlenih u društvenom sektoru, od čega u privredi 36 hiljada. Društveni proizvod u privredi dostigao je 22 milijarde dinara, nacionalni dohodak preko 19 milijardi ili 171.000,00 dinara po stanovniku.

Značajan broj radnih organizacija izrastao je u snažne privredne sisteme koji su nosioci privrednog razvoja Hercegovine, kao što su: metaloprerađivačka industrija »Soko«, tekstilna industrija »Đuro Salaj«, SOUR Energoinvest, RO »Aluminij« Mostar, elektroprivreda RO »Hidroelektrane na Neretvi« i »Elektro-Hercegovina«, u oblasti poljoprivredne proizvodnje, trgovine i ugostiteljstva SOUR APRO »Hercegovina«, u građevinarstvu SOUR HEGRA GRO »Hercegovina«, u saobraćaju »Autoprevoz« i PTT, u oblasti komunalne djelatnosti »Vodovod«, »Parkovi i nasadi« i »Hercegovina-putevi«, u oblasti stambene izgradnje »Dom«, zatim modernizirana Fabrika duhana, UNIS, Štamparija »Veselin Masleša«, OOUR »Štamparija« Mostar i drugi.

Mostar je dao značajan doprinos ubrzanijem i ravnomjernijem razvoju nedovoljno razvijenih opština na regiji Hercegovine izgradnjom, u okviru složenih sistema, industrijskih i drugih kapaciteta na području nerazvijenih komuna, a u toku je izrada programa koji će obezbijediti ne samo izgradnju novih nego i proširenje postojećih objekata, zatim razvoj male privrede, što će u cijelosti ubrzati razvoj nerazvijenih područja.

Mostar, grad bogate i duge kulturne tradicije, u poslijeratnom razvoju postigao je značajne rezultate u oblasti kulturnog razvitka. Danas u gradu djeluje više kulturnih i naučnih ustanova: Narodna biblioteka, Univerzitetska biblioteka »Džemal Bijedić«, Narodno pozorište, Pozorište lutaka, Simfonijski orkestar, Muzej Hercegovine, Arhiv Hercegovine, Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, Radna organizacija »Stari

grad«, Informativni centar sa radio-stanicom Mostar i listom »Sloboda«, Književna komuna, časopis »Most«.

U gradu djeluje hor Univerziteta »Džemal Bijedić«, Muzička omladina, Književna omladina, Ansambl »Mostarske kiše«, Teatar mladih, Mostarsko ljeto, Društvo likovnih umjetnika, Klub pisaca.

Pokrenuta je aktivnost na arhitektonskom rješenju druge faze izgradnje Partizanskog spomenika, kao i ukupnoj prezentaciji revolucionarne istorije Mostara. Aktivnost na obilježavanju značajnih ličnosti i događaja revolucionarne istorije Mostara je programirana i odvija se kontinuirano, te su u toku aktivnosti na pisanju istorije radničkog pokreta Mostara i Hercegovine. Pri kraju su aktivnosti na zaokružavanju edicije »Mostar u borbi za slobodu«. Uspješno se nastavlja rekonstrukcija i uređenje objekata u starom dijelu grada. Brojne institucije kulture svojim radom su afirmisale i doprinose afirmaciji grada Mostara širom zemlje, a neke i van naših granica.

U Mostaru je već odavno ostvaren potpun obuhvat generacija osnovnim obrazovanjem. Stvoreni su, isto tako, i uslovi da svi učenici mogu nastaviti školovanje u srednjem usmjerenom obrazovanju na preko 80 raznih zanimanja.

Univerzitet »Džemal Bijedić« razvija se u skladu sa potrebama udruženog rada Mostara i šireg regiona i predstavlja obrazovno jezgro visokostručnog kadra, razvoja nauke i naučne misli. Tu su: Ekonomski, Pravni, Mašinski i Građevinski fakultet, kao i tek otvoreno odjeljenje Poljoprivrednog fakulteta, što, svakako, omogućuje dalji razvoj poljoprivredne proizvodnje i nauke u ovoj oblasti, kao i Pedagoška akademija, te Radnički univerzitet, koji ima veliku ulogu u obrazovanju odraslih.

Na području opštine nalazi se više modernih sportskih objekata koji omogućavaju da se raznim sportskim granama bavi sve veći broj sportista. Posebno mjesto — kada je o sportu riječ — pripada fudbalskom klubu »Velež«, a posljednjih godina sve se više afirmiše i ženski rukomet koji okuplja veliki broj omladinki u RK »Lokomotiva«.

Zdravstvenu zaštitu stanovništva Mostara i Hercegovine, pa i jednog dijela Bosne i Dalmacije, obavlja već više godina

Regionalni medicinski centar »Dr Safet Mujić«. U toku je izgradnja novih objekata i čine se napori da se iznađu mogućnosti završetka radova na novom Medicinskom centru.

Izgrađen je nov, savremen aerodrom, tako da je Mostar sada povezan avionskim saobraćajem sa Beogradom i Zagrebom. Asfaltnim putem spojen je sa jadranskom magistralom kao i svim značajnim saobraćajnicama, a isto tako električnom željeznicom vezan je sa svim značajnijim centrima u zemlji.

Grad raspolaže hotelima: »Ruža«, »Bristol«, »Neretva« i »Mostar«.

Tako se, eto, kroz 39 godina u slobodi razvija Mostar, grad nadaleko poznat po Starom mostu i čaršiji oko njega, po svojim pjesnicima i cvijeću, grad koji je u narodnooslobodilačkom ratu za današnju slobodu dao 4.260 aktivnih boraca narodnooslobodilačkog rata, 15 narodnih heroja, 93 nosioca Partizanske spomenice 1941. godine, 760 poginulih boraca i 1700 svojih žitelja koji izgubiše život u brojnim koncentracijskim logorima i drugim stratištima.

Njima, borcima revolucije palim za slobodu, za jedinstvo i bratstvo svih naših naroda odužio se Mostar veleljepnim Partizanskim spomenikom, djelom beogradskog arhitekta Bogdana Bogdanovića.

»Sa uzvišenja na kome se nalazi Spomenik gledao sam mnoge nove zgrade i visoke solitere. Doživio sam sve to kao jednu harmoničnu cjelinu; s jedne strane veličanstveni spomenik žrtvama koje su pale, a dolje, ispod njega, nove moderne četvrti grada. Kako se sve to lijepo kombinuje, prožima i dopunjava.« (iz zdravice Josipa Broza Tita u Mostaru 8. aprila 1969. godine)

Od tada Mostar je u mnogo čemu izmijenio svoj lik i mijenjaće ga iz godine u godinu, izrastaće i stasati u sve ljepši grad na Neretvi.

»Sadašnjost i budućnost Mostara tek se ogledava i piše, ali je svaki čovjek bistra oka, iskrena srca i zdrava uma može čitati kao veliku bogatu knjigu ispunjenu mnogim stranicama dobrih i smjelih zamisli, pregalačkih poduhvata, velikih ostva-

renja i radnih pobjeda. U toj velikoj knjizi na uvodnom mjestu su redovi o ljubavi, bratstvu i napretku, bogatstvu i prosvijećenosti.

Takav je grad Mostar.

Mostara na daleko nema...«* (Zuko Džumhur)

* »Monografija Mostara«, str. 162.

TEKST:

Dragan Bartolović
Damjan Mastilović

RECENZENT:

Branko Obućina
Nadija Deković

GLAVNI UREDNIK:

Dragan Bartolović

LIKOVNA OPREMA:

Mladen Kolobarić

FOTOGRAFIJE:

Arhivske

LEKTOR:

Borivoje Borozan

ŠTAMPA:

NIŠRO »OSLOBOĐENJE« Sarajevo

za štampariju
Petar Skert graf. inž.

TIRAŽ: 15.000

ŠTAMPANJE ZAVRŠENO:

novembra 1984.